

*Till Kaut Røthe
från vännens förf.*

FÖRSÄKRINGSJURIDISKA FÖRENINGENS
PUBLIKATION Nr 14

*

JAN HELLNER

OM FÖRSÄKRINGSBARA INTRESSEN
OCH NÅGRA DÄRMED
SAMMANHÄNGANDE FRÅGOR

STOCKHOLM 1957

EX LIBRIS

Knut Rodhe

Denna digitala version av verket är nedladdad från juridikbok.se.

Den licens som tillämpas för de verk som finns på juridikbok.se är **Creative Commons CC BY-NC 4.0**. Licensvillkoren måste följas i sin helhet och dessa finner du här <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode.sv>

Sammanfattningsvis innebär licensen följande:

Tillstånd för användaren att:

- Kopiera och vidare distribuera materialet oavsett medium eller format
- Bearbeta och bygga vidare på materialet

Villkoren för tillståndet är:

- Att användaren ger ett korrekt erkännande, anger en hyperlänk till licensen och anger om bearbetningar är gjorda av verket. Detta ska göras enligt god sed.
- Att användaren inte använder materialet för kommersiella ändamål.
- Att användaren inte tillämpar rättsliga begränsningar eller teknik som begränsar andras rätt att göra något som licensen tillåter.

Se även information på

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.sv>

OM FÖRSÄKRINGSBARA INTRESSEN
OCH NÅGRA DÄRMED
SAMMANHÄNGANDE FRÅGOR

FÖRSÄKRINGSJURIDISKA FÖRENINGENS
PUBLIKATION Nr 14

★

JAN HELLNER

OM FÖRSÄKRINGSBARA INTRESSEN
OCH NÅGRA DÄRMED
SAMMANHÄNGANDE FRÅGOR

STOCKHOLM 1957

STOCKHOLM 1957
KUNGL. BOKTRYCKERIET P. A. NORSTEDT & SÖNER
573105

I N N E H Å L L

	Sid.
Inledande anmärkningar rörande den s. k. intresseprincipen	7
1. 35 § FAL s. 7. — 2. Intresseprincipens innebörd i olika situationer s. 7.	
Vissa frågor angående nyvärdesförsäkring	11
3. Nyvärdesförsäkringen och intesseprincipen s. 11.	
Försäkringsbara intressen och reglerna om försäkring av tredje mans intresse	16
4. Angloamerikansk rätt och nordisk rätt s. 16. — 5. Några huvudpunkter i reglerna om försäkring av tredje mans intresse s. 18.	
Säljares försäkring av egendom, som sålts med ägareförbehåll och sedan installerats i köparens fastighet	20
6. Tillämpning av allmänna principer om försäkring av tredje mans intresse på denna situation s. 20. — 7. Säljarens möjlighet att genom avtal med försäkringsgivaren förbättra sin ställning s. 25.	
Oprioriterad borgenärs försäkring av gäldenärens egendom	28
8. Allmänna förutsättningar för sådan försäkring s. 28. — 9. Dubbelförsäkring och regressrätt s. 30. — 10. Skydd mot ägarens uppsåtliga framkallande av försäkringsfallet m. m. s. 33.	
Hyresgästs försäkring av inredning i den förhyrda lägenheten	35
11. Hyresgästens skydd av ägarens försäkring då intet särskilt avtal träffats dem emellan s. 41. — 12. Särskilda avtal mellan hyresgäst och ägare s. 41. — 13. Hyresgästens egen försäkring s. 42.	
Uppgörelse mellan flera försäkringsgivare vid dubbelförsäkring . .	48
14. Sammanträffande av dagsvärdesförsäkring och nyvärdesförsäkring s. 48. — 15. Sammanfattning av undersökningen i dess helhet s. 52.	

INLEDANDE ANMÄRKNINGAR RÖRANDE DEN S. K. INTRESSEPRINCIPEN

1. 35 § försäkringsavtalslagen (FAL) lyder:

Till föremål för skadeförsäkring må göras varje lagligt intresse, som kan uppskattas i penningar. Försäkringen må avse försäkringstagarens eller tredje mans intresse.

Detta stadgande räknas knappast till dem i FAL som ger upphov till mest tolkningsproblem. Det kan tyckas som om den princip den uttalar, den s. k. intresseprincipen, är så självklar och enkel, att stadgandet närmast har till uppgift att reglera terminologi och begreppsbildning. Men med stadgandet är förbundna några av försäkringsavtalsrättens svåraste problem, och i och med att kraven på försäkringsskydd ökat har också dessa fått en viss aktualitet, som kan motivera att de blir föremål för undersökning. Någon fullständig behandling blir det inte fråga om, utan avsikten är endast att taga upp några representativa problem. Jag vill redan nu understryka, att man här inte kan komma till några säkra resultat, utan varje förslag till lösning måste bli osäkert.

2. Av den nyss citerade 35 § FAL kan man *e contrario* draga slutsatsen, att den som inte har något »intresse» inte kan få ersättning.¹ Denna sats kan betraktas som en särskild formulering av en allmän princip inom skadeförsäkringen, nämligen att ingen skall få ersättning som inte motsvaras av en förlust, eller, som man också uttrycker saken, att försäkringen inte får leda till vinst för någon.

Denna princip anses vara tvingande, och den binder alltså försäkringsgivaren även om han skulle ha meddelat försäkring som går utöver denna gräns.² I motsats till andra tvingande principer i FAL riktar den sig närmast mot försäkringshavaren; den drager en gräns för de förmåner som försäkringen får giva denne.

¹ Jfr SOU 1925: 21 s. 117 samt NJA 1910 s. 63.

² Detta framträder tydligare i 39 § 2 st. FAL. Av motiven till detta stadgande framgår, att om värdeersättning beräknas med tillämpning av klausuler som överensstämmer med lagens regler, resultatet icke skall kunna justeras med motivering att ersättningen överstiger förlusten, men att eljest så skall kunna ske, se SOU 1925: 21 s. 124. Enligt de danska och norska formuleringarna av 39 § 2 st. är det emellertid möjligt att på sådan grund jämka även ersättning som beräknats enligt lagens bestämmelser. — Betr. tysk rätt se särskilt Möller i Juristische Wochenschrift 1938 s. 916—920.

Att regeln är tvingande innebär, att försäkringsgivaren, även om annat skulle vara avtalat, kan vägra att betala ut ersättning om det skulle strida mot regeln. Men givetvis är det föga lämpligt — och föga överensstämmande med försäkringspraxis — att försäkringsgivaren först med öppna ögon ingår ett avtal och sedan då skada inträffat vägrar betala ut ersättning. Betydelsen av principen som tvingande regel består därför närmast däri, att den drager en gräns för de försäkringar som försäkringsgivarna får meddela utan att kunna anses handla illojalt mot FAL:s principer. Det blir därigenom närmast en självprövning som den tvingande principen här ålägger försäkringsgivarna — jag bortser från den inverkan som principen eventuellt kan ha vid meddelande av koncession för nya försäkringsgrenar eller eljest vid den offentliga tillsynen.³

Men principen kan också ha en annan betydelse för försäkringsgivarna i deras mellanhavanden med försäkringstagarna. Den kan i vissa särskilda fall komplettera eller utfylla försäkringsavtalen, så att man med hjälp av den kan komma till resultatet, att ingen ersättning skall utgå trots att det enligt avtalet skulle se så ut. Jag skall illustrera detta med ett enkelt exempel. Antag att en person tecknar försäkring på ett hus och sedan säljer detta. En tid efter det överlåtelsen slutförts brinner huset. Om då försäkringstagaren skulle begära att få ersättning — trots att huset inte längre tillhör honom och han fått betalt av köparen — kan försäkringsgivaren alltid göra invändningen, att säljaren inte kan få ersättning eftersom han inte längre har något intresse. Vanligen skall i stället köparen ha ersättning, men därifrån kan vi bortse i detta sammanhang. Det väsentliga är att, oavsett om eljest ingenting finnes avtalat som berör situationen vid försäljning av det försäkrade huset, principen att endast den som har ett intresse har rätt till ersättning kan få betydelse för att tolka eller komplettera avtalet. Motsvarande verkan kan givetvis inträda i mera komplicerade fall.

Intresseprincipen har emellertid betydelse även på andra sätt. Som nyss nämndes, kan vid försäljning av försäkrad egendom rätten att vid skada utfå försäkringsersättningen övergå från

³ Jfr ang. sistnämnda fråga i tysk rätt *Prölss*, *Versicherungsaufsichtsgesetz* (1955) Anm. 11 C a till § 8 (s. 133). I tysk rätt har emellertid tillsynsmyndighetens prövning stöd i bestämmelsen, att försäkringsverksamheten icke får anordnas på sätt som strider mot lag och goda seder (jfr § 81 (2) VAG), en generalklausul vartill motsvarighet saknas i den svenska lagen om försäkringsrörelse.

säljaren till köparen. FAL innehåller som bekant vittgående regler om automatisk försäkring av tredje mans intresse. I den mån dessa icke är upphävida genom särskilda bestämmelser i försäkringsavtalen, medför de mycket ofta att, om icke försäkringstagaren X är berättigad till ersättning, i stället en annan person Y skall ha ersättning, därför att han har ett medförsäkrat intresse. Intresseprincipen kommer då att medföra, ej att försäkringsgivaren överhuvud icke är skyldig betala ersättning, utan att han är skyldig betala till Y i stället för till X, beroende på att endast Y har ett försäkringsbart (och medförsäkrat) intresse.

Vidare har emellertid intresseprincipen betydelse för tillämpning av reglerna om dubbelförsäkring. Enligt 41 § FAL föreligger dubbelförsäkring om »samma intresse» är försäkrat hos flera försäkringsgivare mot samma fara. Om två försäkringar täcker samma intresse och sammanlagda ansvarsbeloppen överstiger den ersättning som försäkringshavaren i det hela är berättigad till, sker en reduktion av beloppen och ansvaret fördelas mellan försäkringsgivarna. Att en försäkring icke motsvarar något särskilt intresse kan därför medföra, att dubbelförsäkring i förhållande till en annan försäkring anses föreligga varigenom sålunda reduktion sker, medan försäkringshavaren eljest fått behålla båda beloppen. Om två försäkringar endast delvis täcker samma intresse, är det också av betydelse för försäkringsgivarna vid fördelningen av ansvaret, hur intresset bestämmes, såsom skall framgå i det följande.

Intresseprincipens betydelse kan nu sammanfattas i tre punkter, nämligen 1) försäkringsgivaren har i vissa fall skyldighet resp. rättighet att vägra ersättning därför att intresse saknas, 2) om flera gör anspråk på ersättning kan försäkringsgivaren vara skyldig betala till den av dem som har intresse, och 3) tillämpningen av reglerna om dubbelförsäkring kan bero av att två försäkringar anses täcka samma intresse.

Intessebegreppet användes ju även i andra sammanhang inom försäkringsavtalsrätten, men de tre nu nämnda punkterna har ett visst praktiskt samband, såsom jag hoppas skall framgå i det följande.

Ytterligare ett par saker är att säga innan vi övergår till de egentliga sakfrågorna.

Någon närmare bestämning av begreppet »intresse» är inte av nöden här, och det vore också fåfängt att med hjälp av en dylik

söka lösa de problem som här uppstår.⁴ »Intresse» är ett ord som icke kan förstås lösryckt ur sitt sammanhang. Då man har bestämt tolkningen av de nämnda reglerna i vilka intressebegreppet ingår, har man också preciserat betydelsen av ordet »intresse» i dessa regler.

En förberedande bestämning är dock nödvändig. De intressen, med vilka vi här har att göra, är knutna till bestämda föremål och utgöres av relationer mellan olika personer och föremål. Då man skiljer mellan olika intressen, kan man därmed avse främst två olika förhållanden. En ägare av ett hus lider förlust genom att huset brinner upp, och denna förlust kan man uppdelat i olika poster, nämligen dels husets värde och dels den förlust som han därutöver lider genom att han får söka sig en annan bostad, ifall han själv bebor huset, genom att han går miste om hyresinkomst, ifall han hyr ut huset, eller genom att han går miste om inkomst av rörelse, ifall han använder huset för en sådan rörelse. Dessa olika förlustposter motsvaras enligt gängse terminologi av olika intressen, och då man säger att en ägare kan ha flera intressen knutna till huset utsäger man därmed att han kan lida förlust i dessa olika avseenden.

Då man skiljer mellan olika intressen kan emellertid meningen också vara att skilja mellan olika personers förluster. Om ett hus brinner kan icke endast ägaren utan också inteckningshavare och hyresgäst lida förlust. Dessa personer har därigenom olika intressen knutna till huset.

Att olika intressen är knutna till försäkrad egendom, kan sålunda betyda antingen att en och samma person kan lida förlust i olika avseenden om egendomen skadas eller att olika personer kan lida förluster.

De flesta problem rörande intresseprincipen har mer eller mindre stark beröring med förhållandet mellan olika personers förluster. Ett problem som huvudsakligen rör en enda persons förlust aktualiseras emellertid av den s. k. nyvärdesförsäkringen. Detta skall nu närmast tagas upp.

⁴ Jfr till det följande *Hellner* i NFT 1954 s. 97 ff.

VISSA FRÅGOR ANGÅENDE NYVÄRDESFÖRSÄKRING

3. FAL utgår från att värdeersättning för försäkrad egendom skall avse egendomens värde vid tiden för försäkringsfallet. När enligt huvudregeln i 37 § ersättning utgår med återanskaffningskostnaden för den skadade egendomen, skall därför avdrag göras för vad egendomen kan ha förlorat i värde genom ålder och bruk, nedsatt användbarhet eller annan omständighet. Om skadad byggnad iståndsatts eller återuppförts, får avdraget dock ej avse annat än skillnaden mellan gammalt och nytt (37 § 2 st.).

Denna princip har sin motsvarighet i andra lagar om försäkringsavtal, och det förefaller som om man vid tiden för den svenska lagens tillkomst ansåg den överensstämma med den allmänna principen att försäkringsersättning icke får överstiga förlusten.⁵ I mitten på tjugotalet uppstod emellertid en livlig diskussion i Tyskland och i andra länder om berättigandet av försäkring, vid vilken avdrag för ålder och bruk icke gjordes, s. k. *nyvärdesförsäkring*. Man framhöll att en försäkring med avdrag för ålder och bruk ofta medför ett otillräckligt skydd. Om ersättning utgår för förstörda maskiner med avdrag för de skadade maskinernas ålder, måste vid återanskaffningen försäkringshavaren från annat håll skaffa pengar som täcker avdraget, vilket särskilt vid kreditbegränsning kan vara svårt. Och om den som haft ett stort hus får ersättning för detta med avdrag för dess ålder, kan han komma i den situationen, att han endast kan återuppbygga ett mycket mindre hus. En försäkring som skyddar också mot dessa olägenheter har sålunda en uppgift att fylla.⁶

Diskussionen om nyvärdesförsäkringen rörde sig emellertid till stor del om hur denna försäkring går att förlika med principen,

⁵ Jfr SOU 1925: 21 s. 117 f.

⁶ Som en mera direkt efter ändamålet anpassad lösning prövade man i Tyskland under en tid en försäkringsform, enligt vilken försäkringsgivaren gav ett räntefritt lån motsvarande skillnaden mellan nytt och gammalt. Denna hade dock icke framgång. Se härom K. Ehrenberg i *Wirtschaft und Recht der Versicherung*, 19 (1930—31), H. 1, s. 1 ff. samt *Wahren, Neuwertversicherung* (1935, Hamburger Rechtsstudien H. 25), s. 18.

att ersättningen vid skadeförsäkring icke får överstiga förlusten.⁷ Nyvärdesförsäkringen segrade emellertid, väl på grund av sin ekonomiska lämplighet, och det finnes knappast något skäl att nu rekapitulera den äldre diskussionen.⁸ Det är säkerligen också förfelat att i principen, att ersättning icke får överstiga förlusten, se något hinder mot införande av nya försäkringsformer, vilka den ekonomiska utvecklingen gör önskvärda.⁹

Det är emellertid av ett visst intresse att se, vilka konstruktioner man i tysk doktrin har använt för att infoga nyvärdesförsäkringen i det försäkringsrättsliga systemet, i den mån dessa konstruktioner kan kasta ljus över de ämnen, där nyvärdesförsäkringen ger upphov till juridiska problem.

Enligt en mening som företrädes av bl. a. Möller och Wahren, bör man uppfatta nyvärdesförsäkringen på följande sätt.¹⁰ Utöver vanliga positiva värden kan man också räkna med negativa värden, »Unwerte». Liksom man kan försäkra sig mot förlusten av positiva värden, kan man också försäkra sig mot uppkomsten av »Unwerte». Ansvarsförsäkringen är ett exempel på en försäkring av senare slaget. Nyvärdesförsäkringen innefattar dels en vanlig försäkring, avseende dagsvärdet (»die Zeitwert») vid tiden då försäkringsfallet inträffar, dels en försäkring mot den »Unwertbeziehung» som möjligheten att ådraga sig utgifter för återanskaffning av likvärdig egendom efter skada innefattar.

Enligt en annan mening, vilken bl. a. Prölss och Berndt företräder, utgör nyvärdesförsäkringen en enhetlig försäkring avseende den försäkrade egendomens värde.¹¹ Man bestämmer emellertid detta värde till det högsta som egendomen under någon del av sin existens har. En variant av samma lära är att försäkringen omfattar två faror, nämligen dels brandfaran (resp. annan

⁷ Se härom bl. a. *Dalberg* i NFT 1929 s. 87—105, *Berchtold*, *Neuwertversicherungen* (1930) och *Wahren*, a. a. s. 27—41.

⁸ I Tyskland tilläts nyvärdesförsäkringen av Reichsaufsichtsamt genom beslut 1928 och 1929, se härom t. ex. *Wahren*, a. a. s. 21 och *Prölss*, a. a. s. 133. — *Ehrenzweig* diskuterar i sin *Versicherungsvertragsrecht II* (1935) s. 545—548 nyvärdesförsäkringens berättigande, men anser sig i *Deutsches (Österreichisches) Versicherungsvertragsrecht* (1952) s. 284 kunna förbigå frågan såsom numera utan praktiskt intresse.

⁹ Jfr även *Hellner* i NFT 1956 s. 259 f.

¹⁰ Se *Möller* i *Zeitschrift für die gesamte Versicherungswissenschaft* 1934 s. 38 f., *Summen- und Einzelschaden* (1937, *Hamburger Rechtsstudien* H. 30) s. 80 f. och *Bruck-Möller*, *Kommentar zum VVG* (1953 ff.) Anm. 30 till § 1, samt *Wahren*, a. a. s. 46 f. Jfr även *Farnsteiner* i *Versicherungsrecht* 1954 s. 41 ff.

¹¹ *Prölss*, *VVG* (10. Aufl. 1957). Anm. 2 till § 55, och *Berndt*, *Der Ersatzwert in der Feuerversicherung* (1951) s. 235 ff.

fara), dels faran av att försämras genom ålder, men denna senare fara ersättes endast då den förverkligas i kombination med den andra faran, dvs. brandfaran.¹²

Mot den förra konstruktionen kan man invända, att det är egendomligt att uppdelna en försäkring som till sin utformning är enhetlig i två, endast på grund av att försäkringsvärdet beräknas på särskilt sätt. Ett försvar häremot ligger dock däri, att även vid nyvärdesförsäkringen dagsvärdet ofta kan ha relevans, såsom strax skall framgå, och uppdelningen ter sig därigenom mera naturlig. Mot den senare konstruktionen kan man invända, att om man medger att egendomens »verkliga» värde vid tiden för försäkringsfallet är lägre än det försäkringsvärde för vilket ersättning utgår, det är svårt att uppehålla satsen, att ändå icke ersättning utöver förlusten utgår. Allra svårast att acceptera är givetvis konstruktionen att försäkringen även omfattar faran av att egendomen försämras.

Dessa konstruktionsförsök visar kanske mest svårigheten att inpassa nya försäkringsformer i de hävdvunna begreppen. Konstruktionerna har, som man lätt kan spåra, till uppgift bl. a. att förlika nyvärdesförsäkringen med principen att försäkringsersättning icke får överstiga förlusten. Konstruktionerna har emellertid också en viss praktisk betydelse, eller riktigare, valet mellan konstruktionerna måste ses också ur synpunkten hur de passar ihop med vissa praktiska avgöranden.

Rätt till ersättning för hela »nyvärdet» förutsätter enligt därför tillämpade villkor regelbundet, att den försäkrade egendomen faktiskt återställs i sitt förra skick. Om försäkringshavaren föredrager att stoppa pengarna i fickan framför att göra återanskaffning, kan han icke få ersättning utan avdrag för ålder och bruk. Om man nu utgår från konstruktionen, att nyvärdesförsäkringen innefattar två olika försäkringar, blir denna bestämmelse en nödvändig följd av försäkringens karaktär.¹³ Om nämligen försäkringshavaren underlåter att göra återanskaffning, har han icke råkat ut för det tvång att göra återanskaffning, mot vilket nyvärdesförsäkringen skyddar enligt konstruktionen. Om man återigen ser nyvärdesförsäkringen som en enhetlig försäkring, så kommer bestämmelsen om återställande av den försäkrade egendomen att mera få karaktär av en tillfälligt betingad

¹² Denna konstruktion anfördes av Möller, ovan a. st., som alternativ till den av honom förordade.

¹³ Se särskilt *Farnsteiner* i *VersR* 1954 s. 42 f.

föreskrift från försäkringsgivarens sida, utan något organiskt samband med försäkringens karaktär.

Därjämte har emellertid konstruktionen en viss beröring med tillämpningen av § 1127 I BGB. Om hela nyvärdesförsäkringen antages avse den försäkrade egendomens värde, så kommer enligt detta stadgande hypotek i egendomen att omfatta också försäkringen, medan om nyvärdesförsäkringen anses innefatta två olika försäkringar, endast vad som avser dagsvärdet omfattas av hypoteket (åtminstone enligt vissa författareshypoteser).¹⁴

Dessa försök till konstruktioner kan givetvis inte ha någon direkt betydelse för den svenska rätten. Det kan dock ha ett visst intresse att se, hur det överensstämmer med särskilda rättsregler att uppfatta nyvärdesförsäkringen som en enhetlig försäkring resp. som en kombination av två olika försäkringar. Valet mellan konstruktionerna — i den mån man anser det nödvändigt eller lämpligt att träffa ett sådant val — får sedan ske på basis av det resultat man kommer till.

Om man då håller sig till de tre punkter som tidigare nämnades, är svaret på den första punkten redan givet. Huruvida en försäkringsgivare bör införa nyvärdesförsäkring eller inte blir beroende av en allmän lämplighetsmässig, speciellt ekonomisk, bedömning, och denna bedömning faller utanför den särskilda juridiska domänen. Ej ens i vad avser nödvändigheten eller lämpligheten av att ersättning för hela nyvärdet förutsätter återanskaffning av den skadade egendomen, kan juristen annat än hänvisa till den allmänna lämplighetsbedömningen.

Om man accepterar nyvärdesförsäkringen överhuvud, så är det också klart, att ägaren har motsvarande »intresse». Men man kan givetvis ställa motsvarande fråga som i tysk rätt, nämligen om inteckningshavare kan göra rätt gällande i den del av försäkringen som överstiger dagsvärdet. På denna punkt förefaller det, vad svensk rätt beträffar, klart att inteckningshavaren har sådan rätt. I detta avseende täcker sålunda nyvärdesförsäkringen i sin helhet samma intresse som den vanliga värdeförsäkringen, och den är alltså inte att jämföra t. ex. med en avbrottsförsäkring.

Denna fråga lär visserligen mera sällan bli praktisk, eftersom ersättning överstigande dagsvärdet endast utbetalas efter det återuppförande har skett, och i så fall är ju inteckningshavarna auto-

¹⁴ Så *Möller*, *Summen- und Einzelschaden* s. 81. *Wahren* anser emellertid nämnda stadgande tillämpligt på nyvärdesförsäkringen, oavsett att denna innefattar två olika försäkringar, se *Neuwertversicherung* s. 55 ff.

matiskt skyddade. Men ägarens och försäkringsgivarens avtalsfrihet torde även beträffande denna del av ersättningen vara inskränkt på det sätt som gäller enligt 6 § lagen om inteckningshavares rätt till brandstod.

Om egendom är försäkrad hos en försäkringsgivare med vanlig försäkring, begränsad till dagsvärdet, och hos en annan försäkringsgivare med nyvärdesförsäkring, kan icke ersättningen reduceras på grund av dubbelförsäkringen annat än om sammanlagda ansvarsbeloppen överstiger nyvärdet. Enligt 41 § FAL ansvarar nämligen vid dubbelförsäkring varje försäkringsgivare som om han vore ensam försäkringsgivare. Den försäkringsgivare, som meddelat försäkring till dagsvärdet, kan sålunda icke reducera sin ersättning till följd av att också en nyvärdesförsäkring finnes, såvida icke full ersättning för dagsvärdet utgår. Ej heller kan den som meddelat en nyvärdesförsäkring reducera sin ersättning annat än om hela nyvärdet blir täckt.

Tänkbart vore måhända att göra en uppdelning av nyvärdesförsäkringen på en del, motsvarande dagsvärdet, och en annan del, motsvarande skillnaden mellan nyvärde och dagsvärde, och bedöma dubbelförsäkringsfrågan för dagsvärde enbart. Men detta uteslutes av att — enligt gängse försäkringsvillkor — försäkringsgivare som meddelat nyvärdesförsäkring, icke gör någon motsvarande uppdelning då han är ensam försäkringsgivare. En försäkringshavare, som visserligen tecknat nyvärdesförsäkring men till belopp som icke överstiger dagsvärdet, får nämligen ut hela beloppet vare sig han återuppför byggnaden eller ej.

Denna reglering av dubbelförsäkringen förefaller vara ungefär lika väl förenlig med konstruktionen, att nyvärdesförsäkringen är en enhetlig försäkring, som med att den är en kombination av två olika försäkringar, eftersom resultatet blir detsamma vare sig man tillämpar regler om olika värdeberäkning vid försäkring av samma intresse eller regler om försäkring av två olika intressen (med beaktande av vad som nyss sades om situationen vid underförsäkring).¹⁵

¹⁵ Om försäkringsgivare vid meddelande av nyvärdesförsäkring förbehållit sig att icke behöva utgiva skillnaden mellan nyvärde och dagsvärde, ifall annan försäkring utan nyvärdesklausul gäller för den försäkrade egendomen, kan fråga uppstå om detta förbehåll träffas av 43 § FAL, vilken avser förbehåll om ansvarsfrihet »då samma intresse är eller varder försäkrat jämväl hos annan försäkringsgivare». Övervägande skäl torde tala för att anse ett sådant förbehåll ogiltigt (i den mån det icke fungerar som en självriskbestämmelse), men även här torde det vara likgiltigt vilkendera konstruktionen man begagnar.

Det återstår emellertid en fråga angående fördelningen mellan två försäkringsgivare då sammanlagda ansvarssummorna överstiger även nyvärdet. Eftersom denna ligger något vid sidan av det här behandlade problemet, skall jag återkomma därtill i slutet av denna skrift, i punkt 14.

FÖRSÄKRINGSBARA INTRESSEN OCH REGLERNA OM FÖRSÄKRING AV TREDJE MANS INTRESSE

4. Såsom inledningsvis nämnades, har de flesta frågor rörande intresseprincipen sammanhang med förhållandet mellan olika personers förluster. Frågan är inte: kan ersättning utgå för denna förlustpost? utan: kan denna person i denna situation vara berättigad till ersättning?

I engelsk och amerikansk försäkringsrätt hör kravet på försäkringsbart intresse till de mest omtvistade ämnena, och man kan i diskussionen finna synpunkter av intresse även för oss.¹⁶

Man kan säga att, särskilt vad amerikansk rätt beträffar, två huvuduppfattningar står mot varandra.¹⁷ Den ena, som går tillbaka på ett uttalande av en berömd domare, Lord Eldon, i början av 1800-talet, innebär att försäkringsbart intresse måste bygga på en *rättslig relation* av särskilt slag till den försäkrade egendomen (resp. vid livförsäkring till den försäkrade personen) för att vara giltig.¹⁸ Den andra som går tillbaka på ett uttalande av en om möjligt ändå mera berömd domare, Lord Mansfield, på 1780-talet, innebär att *faktisk möjlighet att lida skada*

¹⁶ Se härom, utom gängse handböcker, såsom *MacGillivray*, Insurance law (4th ed., 1953) §§ 426—464, *Preston & Colinvaux*, Law of insurance (1950) s. 35—67, *Patterson*, Cases and materials on the law of insurance (2nd ed. 1947) kap. 4, *Vance*, Handbook on the law of insurance (3rd ed. 1951) kap. 4, *Richards*, Law of insurance (5th ed. 1952) Vol. 1, §§ 64—88, *Appleman*, Insurance law and practice (1941) Vol. 4, §§ 2121—2272, även *Patterson & McIntyre*, Unsecured creditor's insurance, i Col. Law Rev. Vol. 31 (1931) s. 212—237, *Taylor*, The law of insurable interest in North Carolina, i North Carolina Law Rev. Vol. 24 (1946) s. 247—266, och *Harnett & Thornton*, Insurable interest in property: a socio-economic reevaluation of a legal concept, i Col. Law Rev. Vol. 48 (1948) s. 1162—1188.

¹⁷ I engelsk rätt anses kravet på intresse icke vara stött på common law utan blott på särskilda lagar, varför resultaten väsentligen kommer att bero på tolkningen av dessa lagar. Så särskilt *Preston & Colinvaux*, a. a. s. 35 f.

¹⁸ *Lucena v. Craufurd* (1805), cit. t. ex. *Patterson*, Cases and materials s. 129—132.

är tillräcklig för att skapa ett försäkringsbart intresse.¹⁹ Det är emellertid knappast någon tvekan om att Lord Eldons linje har segrat hittills, ehuru i diskussionen den meningen numera har vunnit terräng, att man skall söka frigöra sig från denna mera formalistiska princip för att närmare anknyta till Lord Mansfields linje.²⁰ Vad som kan intressera oss är främst vad som anförts av de författare, som kritiserat det nuvarande rättstillståndet.

I diskussionen på den europeiska kontinenten, däribland även i Norden, betonar man däremot oftast, att intresse är ett ekonomiskt begrepp, och att den som kan lida en ekonomisk förlust kan säkra sig mot denna, oavsett om hans förlust har sammanhang med en rättighet eller ej.²¹ Därigenom blir också hela gränsdragningen mycket friare, och det finnes större möjligheter att taga hänsyn till omständigheterna i det särskilda fallet.

För att belysa vad som menas med ett rent ekonomiskt intresse skulle jag vilja taga ett par exempel ur den amerikanska diskussionen. I en naturskön ödemark ligger ett turisthotell, och inte långt från hotellet ligger en bensinstation. Ägaren till bensinstationen är fullständigt beroende av hotellets gäster för sin rörelse. Kan bensinstationens ägare teckna en försäkring på hotellet mot brand för att skydda sig mot förlust ifall det skulle brinna ned?²² Ett annat exempel är följande: En fabrik ligger på båda sidor av en flod, och över floden går en bro som ingår i det allmänna vägnätet och är allmän egendom. Kan fabriksägaren, som för sin drift är beroende av denna bro, teckna en försäkring på den? I enlighet med uppfattningen, att försäkringsbart intresse bygger på en ekonomisk förlustmöjlighet, skulle det vara möjligt att här teckna försäkring; enligt meningen att

¹⁹ *Le Cras v. Hughes* (1782), cit. t. ex. *Patterson*, Cases and materials s. 127 ff. I det i föregående not nämnda rättsfallet togs denna ståndpunkt av Lawrence, J. (se s. 131), medan Lord Eldon tog avstånd från Lord Mansfield.

²⁰ Doktrinen synes överhuvud redan tidigt ha valt formuleringar av begreppet försäkringsbart intresse, vilka ger vida möjligheter att erkänna försäkring som giltig, se t. ex. uttalanden cit. av *Harnett & Thornton*, a. a. s. 1172.

²¹ Se särskilt *Hult*, Försäkring av tredje mans intresse (1927) s. 174—190 och Föreläsningar över försäkringsavtalslagen (1936) s. 63—68, *Grundt*, Norsk försäkringsrett (1939) s. 68—77, *Dalberg* i NFT 1923 s. 361—375 och *Astrup Hoel*, Risiko og ansvar (1929) s. 126—138. Den klassiska definitionen av intressebegreppet, vilken är avsedd att betona att intresse ej är en rättslig relation, är *Ehrenbergs*: »Die Beziehung, kraft deren jemand durch eine gewisse Thatsache einen Vermögensschaden erleidet», se *Versicherungsrecht* (1893) s. 8, jfr *Das »Interesse» im Versicherungsrecht* (1915, Särtryck ur *Festgabe für Rudolf Sohm*), s. 5.

²² Se *Harnett & Thornton*, Col. Law Rev. Vol. 48 (1948) s. 1187.

intresse fordrar en rättslig relation skulle det vara omöjligt.²³ Jag vet inte om dessa båda exempel har något praktiskt intresse, men de förefaller mig ganska belysande.²⁴

Vad den svenska rätten beträffar, är det klart att man icke vill acceptera en sådan komplicerad och teknisk reglering som i amerikansk rätt. Vi är säkerligen i princip på det klara med, att ett ekonomiskt intresse är tillräckligt.²⁵ Men detta innebär inte, att vi kan bortse från de rättsliga relationerna. Tvärtom, som snart skall framgå i detalj, vi är i hög grad beroende av dessa. Uppgiften blir i själva verket att söka förena de rättsliga och ekonomiska faktorerna vid bedömningen av vad som kan försäkras.

Ytterligare en särpräglad omständighet är att uppmärksamma. Vi har i nordisk rätt långtgående regler om automatisk försäkring till förmån för annan än försäkringstagaren, nämligen reglerna om försäkring av tredje mans intresse i 54—58 §§. Det är nödvändigt att först beröra några huvuddrag i dessa regler före diskussionen av de särskilda frågorna.

5. Reglerna om försäkring av tredje mans intresse bygger på en princip, vars innebörd är fullt klar i de centrala fallen, men vars verkningar i de perifera fallen ofta är ovissa. Denna princip kan sammanfattas på följande sätt: en försäkring som avser värdet av försäkrad egendom gäller, oavsett vem som har tecknat den, till förmån för var och en som har sådan rätt till egendomen att han har del i detta värde, och denne har därvid en självständig rätt till ersättning.²⁶

Närmare innebär detta bl. a. följande:

1) Med värdeförsäkring förstås sådan försäkring, som avses i 36 § FAL, och hur försäkringsersättningen beräknas vid denna framgår närmare av 37, 38 och 75 §§.

2) Del i värdet har bl. a. ägare, säljare och köpare under det köpetransaktionen fortgår, panthavare vid pantsättning av lös

²³ A. a. s. 1174.

²⁴ Beräkningen av försäkringsersättningen och förhållandet till andra försäkringar på samma egendom, ifall försäkring medgives, kan givetvis inte diskuteras här.

²⁵ Sälunda kan en avbrottsförsäkring skydda även mot förlust som uppstår till följd av brandskada på annans egendom än försäkringshavarens. En butiksinnehavare kan t. ex. få ersättning för att hans omsättning minskats av att byggnadsställningar reses utanför huset till följd av brand i annan del av huset.

²⁶ Se härom särskilt *Hult*, Försäkring av tredje mans intresse (1927) och *Schmidt* i SvJT 1940 s. 405—432.

egendom och inteckningshavare vid inteckning i fast egendom, samt retentionsrättshavare.

3) Att intressent har en självständig rätt till försäkringsersättningen innebär bl. a., att han kan vända sig direkt mot försäkringsgivaren med sitt krav och sålunda är skyddad i händelse av annan intressents insolvens, samt att han icke går miste om ersättning ifall annan intressent eller försäkringstagaren uppsåtligt eller grovt vårdslöst framkallar försäkringsfallet.²⁷

4) Skyddad intressent har samma rätt vare sig han tecknat försäkringen eller ej, men enligt 56 och 57 §§ har dock försäkringstagaren som sådan viss företrädesställning närmast av legitimerande natur, och enligt 58 § har ägaren en viss rätt att genom avhjälpande av skadan förvärva rätt till ersättningen.

Principens innebörd i de centrala fallen kan belysas med ett exempel, där ett flertal konflikthanledningar koncentrerats. Om en panthavare tecknat brandförsäkring till fulla värdet på pantsatt lös egendom, och han sedan uppsåtligt sätter eld på egendomen, så kommer ägaren att få den ersättning som överstiger pantfordran, och denna ersättning kan icke panthavarens borgenärer göra anspråk på.

Dessa regler medför ganska komplicerade verkningar i förhållandet mellan berörda intressenter. Å ena sidan anpassar sig genom dem försäkringsskyddet smidigt efter rättsförhållandet mellan dessa intressenter, å andra sidan modifieras och lindras också de ersättningsanspråk som en skada, om icke försäkringen funnes, skulle medföra mellan kontrahenterna.²⁸

Genom avtal mellan intressenterna inbördes eller mellan någon av dem och försäkringsgivaren kan en viss förskjutning inträda i de berörda rättsverkningarna, men endast inom vissa gränser. Det framgår av 56 och 57 §§ FAL, att genom avtal mellan intressenterna vissa förskjutningar kan ske i legitimationen i förhållande till försäkringsgivaren, men därmed är icke sagt att förändring också kan ske i rätten att slutgiltigt behålla försäkringsersättningen. Särskilt gäller detta i förhållande till någondera

²⁷ Att försäkringshavare är skyddad ifall annan intressent eller försäkringstagaren orsakat försäkringsfallet uppsåtligt eller med grov vårdslöshet framgår kanske icke tydligt av lagtexten (märk dock uttrycket »vare fri från ansvarighet gent emot den, som uppsåtligt framkallat försäkringsfallet», 18 § FAL), men är allmänt antaget, se bl. a. *Hult* i NFT 1932 s. 517 ff. med hänvisningar och Föreläsningar s. 191 ff. samt *Bentzon & Christensen*, Lov om försäkringsaftaler (1952) s. 114.

²⁸ Jfr betr. sistnämnda verkan *Hellner*, Försäkringsgivarens regressrätt (1953) s. 131—135.

partens borgenärer. Om sålunda vid försäkring av förlagsintecknad egendom det avtalas, att inteckningshavaren skall äga uppbära försäkringsersättning vid skada, lär detta icke kunna utöva någon inverkan på den slutliga fördelningen av försäkringsersättningen,²⁹ och det lär ej heller kunna medföra någon verkan beträffande rätten att uppbära försäkringsersättningen om ägarens borgenärer konkurrerar med inteckningshavaren därom.³⁰ Där ett avtal mellan parterna själva skulle vara utan verkan, lär det också ofta vara tvivelaktigt, om motsvarande resultat kan uppnås genom att i stället avtalet ingås med försäkringsgivaren.

De särskilda frågor som vi i det följande skall sysselsätta oss med, kommer bl. a. att röra i vad mån rättsförhållandet mellan berörda parter öppnar möjligheter för en viss part att skaffa sig försäkringsskydd. Att ett försäkringsbart intresse finnes, är ofta detsamma som att försäkringstagaren genom avtal med försäkringsgivaren kan förskjuta det resultat som skulle uppstått vid tillämpning av reglerna om försäkring av tredje mans intresse. Häri ligger sålunda sambandet mellan försäkring av tredje mans intresse och bestämningen av de försäkringsbara intressena. Men också av praktiska skäl är det önskvärt att först söka klargöra, hur långt reglerna om försäkring av tredje mans intresse ger skydd, innan man går in på frågan om det är möjligt att teckna en särskild försäkring.

SÄLJARES FÖRSÄKRING AV EGENDOM, SOM SÄLTTS MED ÄGAREFÖRBEHÅLL OCH SEDAN INSTALLERATS I KÖPARENS FASTIGHET

6. En situation där försäkringsskyddets gränser blir aktuella, är att en säljare försäkrar egendom som han säljer med ägareförbehåll och som infogas i köparens fastighet. T. ex. leverantören av en sanitetsanläggning, som skall infogas i ett hus under bygge, gör ägareförbehåll till den levererade egendomen. Han tecknar också försäkring på denna mot brand.³¹ Försäkringen är

²⁹ Inteckningshavaren kan sålunda ej behålla mera än som motsvarar hans utestående fordran.

³⁰ Jfr *Jacobsson*, Några problem i försäkringsavtalslagen hämtade ur försäkringsbolagens erfarenheter (1952, Försäkringsjuridiska föreningens publikation nr 9) s. 18 f., 20.

³¹ Jfr *Jacobsson*, a. a. s. 19.

en vanlig värdeförsäkring, som faller under 36 och 37 §§ FAL. Det är emellertid klart, att det ekonomiska syftet med försäkringen är att täcka säljarens kreditrisk. Säljaren skaffar sig försäkringen på egendomen därför att denna utgör hans kredit-säkerhet.

Innan vi går in på försäkringsfrågorna, är det nödvändigt att beröra frågan om ägareförbehållets giltighet. Så länge egendomen finnes kvar utanför huset, uppstår inga särskilda svårigheter. Ägareförbehållet har full verkan. Om emellertid egendomen installeras i köparens byggnad, så förlorar förbehållet en del av sin verkan. Man får nämligen antaga, att enligt nu gällande rätt förbehållet icke gäller mot tredje man, dvs. mot köparens borgenärer och mot singularsuccessorer efter exekutiv förrettning, men att det bibehåller sin verkan mot köparen personligen. Det har m. a. o. obligationsrättslig men icke sakrättslig verkan.³² Lämpligheten av denna princip kan säkerligen betvivlas. Schmidt och Lagberedningen har framfört tungt vägande argument för att ägareförbehållet skall förlora sin verkan inte bara mot tredje man utan även mot köparen personligen.³³ Men vad beträffar nu gällande rätt tror jag, att man måste utgå från att förbehållet saknar verkan mot köparen personligen i vad avser sanitetsanläggningen.

Det kan emellertid även inträffa fall, där ägareförbehåll omedelbart förlorar sin verkan även mot köparen personligen, nämligen om förbehållet gäller byggnadsmaterial som infogas i fastigheten på sådant sätt att det icke kan skiljas därifrån. En tillverkare av plywoodplattor, som användes vid husbyggen, säljer dem med ägareförbehåll. Då plattorna infogats i huset kan de icke längre skiljas därifrån och ägareförbehållet förlorar sin verkan helt.³⁴ Köparen gör ett s. k. accessionsfång. Även i detta fall kan säljaren ha tecknat försäkring på den sålda egendomen.

Efter denna utvikning kan vi återgå till försäkringsfrågorna. Om den med ägareförbehåll sålda egendomen brinner efter det den har infogats i fastigheten, kan då säljaren göra anspråk på försäkringsersättning?

Det förefaller nu till en början klart, att försäkringen är av

³² Se Lagberedningens förslag till jordabalk I (SOU 1947: 38), s. 110—115 med hänvisningar till rättsfall. — Rättsställningen efter frivillig överlåtelse synes icke vara klarlagd.

³³ Schmidt, Om ägareförbehåll och avbetalningsköp (1938) s. 174—179, Lagberedningens förslag till jordabalk, a. st.

³⁴ Jfr NJA 1955 s. 1.

den typ, att den hör under reglerna om försäkring av tredje mans intresse i 54—58 §§, samt att såväl köparen som innehavare av inteckningar i den försäkrade byggnaden är sådana intressenter, som enligt 54 § FAL är skyddade utan särskilt avtal. Om köparen redan före infogandet hade betalat egendomen, skulle han också ha förvärvat rätt att vid brand erhålla ersättning ur säljarens försäkring. Man måste därför utgå från möjligheten, att såväl köpare som inteckningshavare kan framställa anspråk på att ha företrädesrätt framför säljaren till försäkringsersättningen.

Då tvist uppstår mellan olika intressenter om företrädesrätt till ersättningen bör man, enligt en mening som Schmidt uttalat, behandla försäkringsersättningen på samma sätt som man skulle ha behandlat den försäkrade egendomen, om denna funnits i behåll.³⁵ Denna princip har ett starkt stöd i hela den tankegång, som ligger bakom de svenska reglerna om försäkring av tredje mans intresse, och också i själva intresseprincipen. Om ingendera parten kommer i bättre eller sämre ställning i förhållande till den andra genom att försäkringsfall inträffar, så får ej heller någondera mer än som motsvarar hans förlust. Som allmän utgångspunkt förefaller därför denna princip ha goda skäl för sig, men den ger knappast utslag för att lösa alla tvistefrågor.

Om man tillämpar denna princip här, skulle resultatet bli, att om säljaren hade kunnat göra ägareförbehållet gällande, då försäkringsfall inträffade, han också skall ha företrädesrätt till försäkringsersättningen, medan eljest köparen, eller inteckningshavarna, har företrädesrätt.

Att säljaren kan göra gällande företrädesrätt, skulle sålunda endast kunna inträffa i fallet med den sålda sanitetsanläggningen, eftersom endast i detta fall ägareförbehållet kan vara giltigt, och endast gentemot köparen personligen, eftersom förbehållet icke gäller mot tredje man. Ifall endast köparens rätt beröres, förefaller det också ganska säkert, att säljaren bör ha företrädesrätt.

Oftast är emellertid fastigheten, där den sålda egendomen installerats, intecknad, och det kan hända att inteckningshavarna vill ha ett ord med i laget. De kan göra gällande, att reglerna om inteckningshavares rätt i 86 § FAL och i den särskilda lagen 1927 om inteckningshavares rätt till betalning ur ersättning, som utgår på grund av brandförsäkringsavtal, ger dem företräde.

Ett sådant krav kan på sätt och vis synas förvånande. Det förefaller uppenbart, att de nämnda stadgandena tillkommit med

³⁵ SvJT 1940 s. 429—432.

tanke på sådan brandförsäkring på byggnad som ägare tecknat, icke med tanke på denna speciella situation där en försäkring som från början avsett lös egendom senare kommer att avse vad som ingår i fast egendom.³⁶ Men om överhuvud försäkringen fortsätter att gälla efter det den sålda egendomen installerats, är det svårt att bortse från dessa stadganden, vilka icke i princip förändrar tredje-mansskyddet utan blott i särskilda avseenden förstärker det och gör det tvingande. Det nu behandlade problemet lär ej heller förändras, om man i stället utgår från de allmänna reglerna om försäkring av tredje mans intresse.³⁷

Om vi sålunda antar, att det i princip är möjligt att tillämpa reglerna om inteckningshavares rätt, kan man dock för att säljaren skall ha företrädesrätt åberopa, att denne hade kvar sin säkerhet i den sålda egendomen då försäkringsfallet inträffade. Innan inteckningshavaren har vidtagit exekutiva åtgärder, har han endast en potentiell rätt till fastighetens tillbehör. Han kan icke hindra, att ägaren avskiljer och säljer undan egendom som utgör tillbehör, och han kan lika litet hindra, att den som sålt sanitetsanläggning med ägareförbehåll gör detta förbehåll gällande. Skulle han märka eller misstänka, att en säljare håller på att återtaga såld egendom, blir resultatet beroende på vem som hinner handla först. Man kan se situationen så, att både säljaren av sanitetsanläggningen och inteckningshavaren har säkerhetsrätter i denna. Då inga exekutiva åtgärder har vidtagits, har säljaren bättre ställning än inteckningshavaren. Med hänsyn därtill kan det vara berättigat att säljaren också bibehåller sin företrädesrätt till försäkringsersättningen. Lagens regler om inteckningshavares skydd måste då läsas med den särskilda reservationen, att de gäller endast under förutsättning att inteckningshavaren verkligen har »bästa rätt» till den skadade egendomen, vilket inte är fallet i den nu diskuterade situationen.

Å andra sidan kan man också anföra, att enligt reglerna om inteckningshavares rätt en brand faktiskt verkar på samma sätt som en exekutiv åtgärd. Inteckningshavarens eljest latent rätt blir plötsligt aktualiserad. Han behöver icke därefter vidtaga exekutiva åtgärder för att utfå betalning. Däremot kan dock invändas, att detta avser egendom som redan ingår i säkerheten. En annan sak är om branden skall, på samma sätt som ett exekutivt

³⁶ Det finnes ingenting i motiven till 86 § eller till den särskilda lagen som antyder, att man överhuvud uppmärksammat möjligheten.

³⁷ Jfr vidare nedan s. 38 f.

förfarande eller en överlåtelse, så att säga kunna indraga den med ägareförbehåll sålda egendomen i säkerheten. Man bör observera, att 58 § 1 st. FAL ger en allmän regel som motsvarar 86 § och som otvivelaktigt — trots att avbetalningssäljare inte särskilt nämnes — är tillämplig även på dennes säkerhetsrätt.

I valet mellan säljares och inteckningshavares rätt kunde man kanske vilja göra gällande, att säljaren dock har tecknat försäkringen till sitt eget skydd och att han därför bör ha företräde. Det förefaller dock illa överensstämma med principerna för försäkring av tredje mans intresse att låta en sådan omständighet vara avgörande. Såsom nämndes beträffande dessa, är det tvärtom en grundläggande princip, att bortsett från legitimationsfrågor o. d. rätten till försäkringsersättningen är oberoende av vem som tecknat försäkringen.

Det problem som här uppstår har i första hand sin grund däri, att olikheterna i säljares rätt mot köparen personligen och hans rätt mot tredje man är en anomali, som måste leda till ganska otillfredsställande resultat. Villkendera lösningen man än väljer, kan branden avklippa en möjlighet att utnyttja sanitetsanläggningens värde vilken eljest skulle ha funnits, med den ena lösningen för säljaren, med den andra för inteckningshavaren. I denna situation förefaller det riktigast att följa huvudprincipen, dvs. behandla försäkringsersättningen på samma sätt som egendomen före försäkringsfallet, och sålunda tillerkänna säljaren företrädesrätt.

Vi kan nu övergå till situationen då ägareförbehållet har förfallit, antingen därför att fastigheten blivit dömd i mät, konkurs har inträffat och överlåtelse av fastigheten har skett, eller därför att sålt byggnadsmaterial har infogats i fastigheten på sådant sätt att ägareförbehåll förlorat sin verkan även mot köparen personligen (exemplet med plywood-plattorna). Om man nu tillämpar den allmänna principen, att försäkringsersättning skall behandlas på samma sätt som den försäkrade egendomen om denna hade funnits i behåll, så har säljaren ingen rätt till ersättningen. Hans säkerhetsrätt har upphört, och han är endast att betrakta som en vanlig oprioriterad borgenär. Han får vända sig till köparen, resp. till konkursboet, och i vanlig ordning framställa krav och bevaka i konkurs. Denna konsekvens av den allmänna principen förefaller också att vara den riktiga lösningen. Förhållandet mellan ägare och inteckningshavare får då bedömas enligt 86 § FAL samt den särskilda lagen om inteckningshavares rätt.

Detta kan nu förefalla rimligt om ägaren av fastigheten icke skulle ha försäkring som helt förslår att täcka värdet av byggnaden, inklusive den med ägareförbehåll sålda och i byggnaden infogade egendomen. Men om nu i stället ägarens försäkring skulle täcka hela detta värde, kan det ligga nära till hands att i stället för att tillämpa reglerna om dubbelförsäkring låta säljaren få ersättning ur den försäkring han själv har tecknat.

Ett sådant resultat lär dock icke vara förenligt med reglerna om dubbelförsäkring och om försäkring av tredje mans intresse. Den av säljaren tecknade försäkringen är, såsom nämnt, en vanlig värdeförsäkring, liksom den av ägaren å fastigheten tecknade försäkringen. Därigenom är förutsättningarna för att tillämpa reglerna om dubbelförsäkring uppfyllda. Det överensstämmer icke med dessa att tillerkänna överskjutande belopp åt en intressent, som icke skulle ha haft rätt till ersättning ifall icke ett sådant överskjutande belopp uppkommit.

Det är emellertid möjligt, att varken fastighetsägarens eller säljarens försäkringsgivare gör anspråk på reduktion i sin ersättningskyldighet, utan att tvärtom säljarens försäkringsgivare är villig ersätta honom för värdet av den sålda egendomen, trots att samtidigt in-tekningshavare och fastighetsägare (eller fastighetsägarens övriga borgenärer) på sitt håll uppbär ersättning för denna egendoms värde. Man kan då ställa frågan: kan en sådan kulansbetalning anses strida mot den plikt till »självpövning», som enligt vad inledningsvis sades intresseprincipen ålägger försäkringsgivaren? På denna fråga är det dock icke möjligt att nu lämna något svar; den sammanhänger nämligen nära med ett annat problem, nämligen om säljaren kan teckna en försäkring som skyddar honom oavsett om det skulle bli något överskott efter det fastighetsägaren och dennes borgenärer fått sitt.

Till detta spørsmål skall jag nu övergå.

7. Vi diskutera alltså fortfarande situationen efter det ägareförbehållet förfallit, då enligt vad nyss sades säljaren icke kan göra anspråk på rätt till försäkringsersättningen. Framställningen har hittills i huvudsak rört konsekvenserna av de allmänna principerna om försäkring av tredje mans intresse. Vi kommer emellertid nu till det problem, som direkt sätter frågan om försäkringsbarheten på sin spets.

Antag att säljaren här gör gällande, att han trots allt måste ha försäkringsersättningen för att icke genom försäkringsfallet

komma i sämre ställning än han förut hade. Visserligen må det vara så, att han icke hade någon säkerhetsrätt i den med ägareförbehåll sålda egendomen. Men han kan göra gällande — och ofta med fog — att köparen just till följd av branden icke kan fullfölja de betalningar till säljaren som han eljest skulle ha gått i land med.³⁸ Köparens ekonomi kan nämligen försämras genom branden. Låt vara att köparen fått ett tillskott i sin likviditet genom att han uppburit försäkringsersättning, i den mån icke ersättningen tillfallit inteckningshavare; han kan ändå ha lidit förluster av många andra slag som icke är täckta av försäkring. Därigenom kan säljaren till följd av branden gå miste om betalning eller få sämre utdelning i konkurs än eljest. Säljaren kan göra gällande, att han på grund av detta bör ha möjlighet att skaffa sig ersättning genom försäkring.

Av det tidigare sagda framgår, att detta säljarens önskemål icke tillgodoses genom reglerna om försäkring av tredje mans intresse. Dessa skyddar icke mot en kreditrisk av detta särskilda slag.³⁹ Men därmed är givetvis inte sagt, att säljaren icke på annat sätt kan skydda sig genom försäkring.

Som en första möjlighet kan man då räkna med, att säljaren, med bibehållande av försäkringens karaktär i övrigt, överenskommer med försäkringsgivaren att den endast skall avse hans eget »intresse». Reglerna om försäkring av tredje mans intresse är ju i princip dispositiva, och det bör därför också finnas möjlighet att avtala, att de icke skall tillämpas i detta speciella fall. Reglerna gäller t. o. m. endast »där ej annat framgår av omständigheterna» (54 § 1 st. FAL); även utan uttryckligt avtal kan man sålunda böra göra undantag från principen, att försäkring automatiskt gäller till förmån för tredje man.

En särskild svårighet är emellertid här, att ett av undantagen från principen, att reglerna om försäkring av tredje mans intresse är dispositiva, just avser inteckningshavares rätt. Det är icke möjligt att med rättslig verkan avtala, att ägares brandförsäkring å byggnad icke skall gälla till förmån för inteckningshavare. Men det förefaller alltför formalistiskt att tillämpa denna princip även på säljares försäkring av egendom som kommer att infogas i byggnad. Denna försäkring är ju uppenbarligen av helt annat

³⁸ »Fires and bankruptcies have an unfortunate way of coming together», säger *Patterson & McIntyre* betr. amerikanska förhållanden, Col. Law Rev. Vol. 31 (1931) s. 232 f.

³⁹ Huruvida NJA 1935 s. 53 kan anses utgöra ett avsteg från denna princip må lämnas osagt. Jfr *Hult* i SvJT 1939 s. 242 f.

slag än den försäkring som lagen i första hand utgår ifrån, och meningen kan inte ha varit att lägga band på säljarens frihet att ordna sitt försäkringsskydd. Jag vill därför i det följande antaga, att reglernas tvingande beskaffenhet icke lägger hinder mot att inskränka säljarens försäkring till att avse endast hans eget intresse, med uteslutande av inteckningshavares.

Man finner då, att sambandet mellan säljarens ekonomiska intresse av försäkringsskydd och innehållet i hans försäkring har upphört i och med att ägareförbehållet har upphört att gälla. Säljaren har icke längre någon rätt till den sålda egendomen, till vilken försäkringen kan ansluta sig. Han är en oprioriterad borgenär. Visserligen kan, såsom nyss framhölls, säljarens möjligheter att få betalt försämrats genom att köparens egendom brinner. Men denna risk för säljaren har inte längre något samband med vad som händer just med den försäkrade egendomen. Varje omständighet som försämrar köparens solvens inverkar lika mycket på säljarens möjlighet att få betalt. Om brand skulle inträffa i köparens byggnad men just den egendom, vari säljaren haft säkerhetsrätt, skulle undgå att skadas, så lider säljaren förlust i alla fall.⁴⁰ Känslomässigt kan det kanske för säljaren vara en viss skillnad mellan den egendom han sålt och köparens övriga tillhörigheter. Juridiskt och ekonomiskt finnes det emellertid icke något stöd för denna känsla då ägareförbehållet upphört att gälla.

I och med att säljarens juridiska band på den sålda egendomen har försvunnit, så har också hans särskilda ekonomiska intresse i denna egendom försvunnit. Han har, om man så vill uttrycka det, inte längre någon del i egendomens värde; han har endast en fordran på köparen personligen, och denna fordran kan inte göras gällande mer i den sålda egendomen än i vilken som helst annan köparen tillhörig egendom.

Resultatet blir sålunda, att även om säljaren skulle ha inskränkt värdeförsäkringen till att gälla hans eget intresse, så har han dock icke rätt till ersättning efter det ägareförbehållet har upphört att gälla, ty hans del i detta värde har då upphört.

Därmed är dock icke sagt, att det skulle vara omöjligt för säljaren att skydda sig genom försäkring. Säljaren är efter det ägareförbehållet förfallit en oprioriterad borgenär, och han bör ha samma möjligheter att skydda sig som annan sådan borgenär. Härigenom kommer vi sålunda in på det vidare spörsmålet om

⁴⁰ Jfr dock nedan s. 29 f.

möjligheterna för oprioriterade borgenärer att skydda sig genom försäkring av gäldenärens egendom.

OPRIORITERAD BORGENÄRS FÖRSÄKRING AV GÄLDENÄRENS EGENDOM

8. På detta stadium kan det vara av intresse att kasta en blick på amerikansk doktrin, där just denna fråga, om den oprioriterade borgenärens rätt att försäkra gäldenärens egendom, har varit föremål för en ganska livlig diskussion.

I doktrinen har sålunda den meningen framkommit, att även en borgenär som inte har någon säkerhetsrätt under vissa förhållanden har ett försäkringsbart intresse i gäldenärens egendom.⁴¹ Mr. Rockefellers specerihandlare har icke något försäkringsbart intresse i någon Mr. Rockefellers egendom, inte ens om denne skulle dröja med att betala sina räkningar, men däremot kan t. ex. en grosshandlare ha ett försäkringsbart intresse i en detaljists lager om detta lager är detaljistens enda realiserbara förmögenhetstillgång och detaljisten mer eller mindre permanent häftar i skuld till grosshandlaren.⁴²

Då det gäller försäkring av gäldenärens egendom kommer kravet på försäkringsbart intresse att främst anknyta till två omständigheter, nämligen om gäldenärens förmögenhetsställning är sådan, att det finnes skäl att teckna försäkring, och om den egendom, varå försäkring tecknas, utgör den enda eller åtminstone den förnämsta realiserbara tillgång som gäldenären äger.⁴³ Den första av dessa förutsättningar bereder mera sällan svårigheter; det är i allmänhet lätt att fastställa om det verkligen finnes en sådan kreditrisk. Den andra är mera väsentlig: det måste vara fråga om en relativt betydande förmögenhetstillgång, något som gör borgenären beroende av att denna finnes kvar. Här finnes en anknytning till ett av de exempel som tidigare nämndes, nämligen bensinstationen i närheten av turisthotellet. Den omständighet som ger ägaren av bensinstationen ett ekonomiskt intresse i hotellet är att dess gäster är hans enda inkomstkälla. På liknande sätt kan möjligheten att teckna försäkring på gäldenärens egen-

⁴¹ Jfr *Harnett & Thornton*, Col. Law Rev. Vol. 48 (1948) s. 1164.

⁴² *Patterson & McIntyre*, a. a. s. 227.

⁴³ *Patterson & McIntyre*, a. a. s. 225, *Harnett & Thornton*, a. a. s. 1174, 1186.

dom vara beroende av att denna egendom är hans enda eller åtminstone förnämsta realiserbara tillgång.

Det förefaller icke orimligt att tillåta en borgenär att under de nämnda förutsättningarna försäkra gäldenärens egendom. En sådan försäkring har som framgått nära samband med kreditrisken. Den skiljer sig givetvis avsevärt från en vanlig kreditförsäkring, och också från den vanliga sakförsäkringen vilken — såsom framgår bl. a. av exemplet med avbetalningssäljaren — ofta just har till uppgift att täcka en kreditrisk. Skälen för att tillåta sådan försäkring har anförts tidigare i form av säljarens argument för att få företrädesrätt till försäkringsersättning (s. 25 f.). Den närmare prövningen huruvida sådan försäkring bör förekomma blir närmast av ekonomisk karaktär. Men skulle det visa sig, att det finnes önskan att teckna försäkringar av detta slag hos personer, som inte kan misstänkas för äventyrliga avsikter, är detta ett ganska starkt indicium på att försäkringen fyller ett ekonomiskt behov.

Såsom en allmän princip skulle man då kunna uppställa, att en borgenär kan teckna försäkring på en gäldenärs egendom om dennes betalningsförmåga är beroende av att denna egendom finnes oskadad. Man måste emellertid uppställa krav på att försäkringsgivaren vet, vad det är för ett slags försäkring han ger sig in på. Detta är inte en vanlig värdeförsäkring utan en mera speciell form som bjuder särskilda risker, vilka försäkringsgivaren kan vilja överblicka.⁴⁴

Härmed är också ett svar funnet på frågan, om en avbetalningssäljare kan skydda sig genom försäkring även för tiden efter det ägareförbehållet förfallit. Enligt min mening bör det riktiga vara, att sådan försäkring kan meddelas endast med avseende å hela den byggnad, vari den sålda egendomen har installerats, varvid alltså försäkringen kommer att gälla till (den obetalda) köpeskillingens belopp på första risk. Tanken är sålunda, att om denna byggnad har vital betydelse för köparens möjligheter att betala, säljaren liksom andra borgenärer bör ha möjlighet att försäkra sig mot att byggnaden brinner.

Nu kanske någon invänder, att detta är en egendomlig och konstig konstruktion och att det är enklare att acceptera, att för-

⁴⁴ *Patterson & McIntyre* diskuterar möjligheten att, för den händelse att undantagsvis flera borgenärer skulle teckna försäkring på samma egendom, införa en nedsättning pro rata mellan alla dessa, för att undgå att samma egendom blir ersatt flera gånger, se a. a. s. 229, 237.

säkringen i den sålda egendomen fortsätter att gälla blott i denna. Det kan nämligen förhålla sig så, att de fall, där verkliga köparens ekonomi bringas i oordning, just är de där branden har så omfattande karaktär, att man kan vara rätt säker på att den en gång med ägareförbehåll sålda egendomen också förstöres. Det är möjligt att detta är riktigt; om så är fallet bör man kunna acceptera också den utformningen, att försäkringen fortsätter att gälla i den sålda egendomen. Men om man frågar efter hur ett sådant resultat kan förenas med intresseprincipen, är det resonemang som här anförts enligt min mening det avgörande. Med hänsyn till reglerna om försäkring av tredje mans intresse och till tolkningen av en klausul, varigenom säljaren inskränker en vanlig värdeförsäkring till att avse endast hans eget intresse, är det också av vikt att fasthålla vid den särskilda karaktären hos detta försäkringsskydd. Om det sålunda förutsätter ett särskilt avtal med försäkringsgivaren att låta försäkringen gälla på detta sätt, är det knappast egendomligare att avtala, att försäkringen efter det ägareförbehållet förfallit avser hela byggnaden, än att den avser den egendom vari ägareförbehållet tidigare gällt.

Med detta kan vi också återgå till den tidigare uppställda frågan, om en kulansbetalning till säljaren då icke in-teckningshåvare eller fastighetsägare gör anspråk på ersättning, kan försvaras (ovan s. 25). Om köparen är fullständigt solvent, skulle ersättning till säljaren medföra, att köparen blev av med sin skuld till säljaren trots att han uppburit ersättning från sin egen försäkringsgivare för den egendom som skulden motsvarar. Om återigen köparen har betalningssvårigheter, skulle en kulansbetalning medföra, att försäkringsgivaren täckte en kreditrisk, som strängt taget icke är täckt av säljarens försäkring. Att draga slutsatsen härav överlämnas till den som överväger en sådan betalning.

9. Om vi sålunda är beredda att i princip godtaga, att en oprioriterad borgenär tecknar försäkring på gäldenärens egendom, måste vi emellertid också beakta, hur detta går ihop med reglerna om dubbelförsäkring, och hur man skall ordna så att ingen gör en vinst genom försäkringsfallet. Till dessa frågor övergår vi nu.

Om utom borgenären även ägaren har en försäkring på samma egendom, kan man ifrågasätta att tillämpa reglerna om dubbelförsäkring. Här för talar främst, att båda försäkringarna, borgenärens och ägarens, anknyter till egendomens värde och sålunda avser samma förlustpost. Men att tillämpa dessa regler direkt

förefaller dock uteslutet, eftersom de avser det fall, att en och samma person är berättigad till ersättning ur flera försäkringar, medan här de ersättningsberättigade är olika personer, nämligen borgenären och ägaren. Om man skulle reducera borgenärens ersättning därför att samtidigt ägaren utfår ersättning (och vice versa), skulle ju borgenären gå miste om motsvarande del av sitt försäkringsskydd. Detta kan illustreras med ett exempel. Antag att egendom värd 20 000 kr. är försäkrad till fulla värdet av både ägare och borgenär. Om man skulle reducera ersättningarna i förhållande till ansvarsbeloppen, så får borgenären endast 10 000 kr., och därigenom är han (om hans fordran uppgår till 20 000 kr.) beträffande återstående del av sin fordran just i den situation, varemot han ville skydda sig genom försäkringen, nämligen att efter försäkringsfallet behöva konkurrera med övriga oprioriterade borgenärer.

Man måste därför, om man överhuvud vill medgiva borgenär att teckna egen försäkring på gäldenärens egendom, uppehålla principen, att han är berättigad till samma ersättning oavsett om ägaren-gäldenären har egen försäkring eller ej. Försäkringserättningen kan dock icke överstiga den utestående fordran mot gäldenären. Men borgenären kan givetvis icke därefter utkräva betalning av gäldenären, eftersom han då skulle få betalt två gånger. Detta kan å andra sidan, om icke någon justering sker, leda till en vinst för gäldenären. Om denne själv icke har försäkrat den skadade egendomen, gör han visserligen icke någon vinst i annan mening än att han profiterar av den av borgenären tecknade försäkringen, men om han har egen försäkring blir resultatet, att han dels får ersättning, dels blir av med en skuld. Det förefaller därför klart, att åtminstone i de fall där ägaren har egen försäkring, den försäkringsgivare som ersatt borgenären måste ha ett regresskrav för att icke gäldenären skall göra en vinst.

Enligt en mening som jag tidigare uttryckt, inträder en försäkringsgivare, som ersatt försäkringshavaren, i alla dennes anspråk mot tredje man vilka är oberoende av culpa, i den mån tredje man ej åtnjuter försäkringshavares skydd.⁴⁵ Enligt denna mening — som visserligen rönt kritik — skulle försäkringsgivaren även i detta fall kunna utöva regressrätt mot gäldenären. Försäkringsgivaren inträder sålunda i borgenärens rätt till betalning av gäldenären, och denna rätt får han göra gällande såsom

⁴⁵ Försäkringsgivarens regressrätt (1953) s. 115 f.

oprioriterad borgenär i allmänhet. I så fall får gäldenären, ifall han haft egen försäkring, använda vad han uppburit ur denna för att fullgöra regresskravet, medan eljest detta träffar honom själv. Det senare resultatet kan förefalla hårt, men det blir en konsekvens av att borgenärens försäkring antages endast skydda honom själv.

En lösning, som kan förefalla lämpligare, är att tillerkänna borgenären full ersättning men giva försäkringsgivaren regressrätt endast om och i den mån gäldenären har egen försäkring. Det är emellertid svårt att för en sådan lösning finna stöd i lagens regler. Möjligen kan man säga, att lösningen tar hänsyn till att de båda försäkringarna avser samma förlustpost, nämligen egendomens värde, men gäller till förmån för olika personer, och att den till följd därav står i viss samklang med reglerna om dubbel försäkring. Men detta stöd är förvisso bräckligt. Det är därför osäkert, om man kan inskränka regresskravet till de situationer, där ägaren-gäldenären har egen försäkring.

Ifall dessa tankegångar förefaller svenska försäkringsjurister främmande, vill jag framhålla, att om man tillåter försäkringar av »intressen» som tidigare icke varit brukliga, man knappast kan undgå att också erkänna regresskrav av tidigare icke vanliga typer, ifall icke försäkringsfallet skall leda till vinst för någon part.⁴⁶ Den praktiska betydelsen av dessa regresskrav är en annan sak. Om ägaren själv saknar försäkring, lär försäkringsgivare som ersatt borgenären ofta ha dålig möjlighet att utöva regress, och därigenom kommer faktiskt borgenärens försäkring att medföra ett skydd även för ägaren.

Man kan emellertid i detta sammanhang också invända, att en försäkring av detta slag ofta i realiteten medför en vinst för *borgenären*, även ifall denne efter det han uppburit försäkringsersättningen är förhindrad kräva betalning av sin gäldenär. Det kan nämligen inträffa, att en borgenär, som eljest haft föga chans att få betalning, tack vare försäkringsfallet får betalt. Förlusten till följd av gäldenärens insolvens vältras över på försäkringsgivaren.

Detta har otvivelaktigt sin riktighet, men det ligger i försäkringens konstruktion. Denna avser som nämnt att täcka en viss kreditrisk, och det kan icke uteslutas att härigenom försäkrings-

⁴⁶ I engelsk och amerikansk rätt är däremot dylika regresskrav fullt accepterade, se *Hellner*, a. a. s. 108 ff. med hänvisningar, och betr. detta särskilda fall *Patterson & McIntyre*, a. a. s. 228.

givaren får bära förlusten av gäldenärens insolvens. Att en försäkring, knuten till bestämd egendom, täcker dylika risker kan icke anses i och för sig olämpligt. Samma resultat kan f. ö. inträffa även med allmänt erkända och vanliga försäkringar. En in-teckningshavare med dålig prioritet kan få betalt efter försäkringsfall, trots att han eljest haft små utsikter till att få betalning, om nämligen försäkringsvärdet — som ju bygger på återanskaffningskostnaden — överstiger den försäkrade egendomens försäljningsvärde eller avkastningsvärde.⁴⁷ Det väsentliga är emellertid, att det måste ankomma på försäkringsgivaren att pröva, om han anser ett tillräckligt behov av självständig borgenärsförsäkring föreligga, och om han själv vill inlåta sig därpå.

10. Den föregående diskussionen har rört betydelsen av att borgenären har en egen försäkring för skyddet mot gäldenärens insolvens och därmed sammanhängande omständigheter. Att borgenären har en egen försäkring kan emellertid därutöver ha betydelse i en särskild situation, som visserligen mera sällan blir aktuell, men som då är av desto större vikt, nämligen då ägaren själv förverkar sitt försäkringsskydd genom att uppsåtligen eller grovt vårdslöst framkalla försäkringsfallet.

Såsom ovan under punkt 5 framhölls, har enligt reglerna om försäkring av tredje mans intresse en skyddad intressent också såtillvida en självständig ställning, som han icke går miste om ersättning ifall annan intressent uppsåtligen eller grovt vårdslöst framkallar försäkringsfallet. Den som icke själv är skyddad intressent är däremot beroende av att den ersättningsberättigade icke förverkar sitt försäkringsskydd. Om sålunda efter det ägareförehåll till egendom som infogats i köparens byggnad förfallit, denne uppsåtligen sätter eld på byggnaden, så är visserligen in-teckningshavarna skyddade, eftersom dessa är självständiga intressenter,⁴⁸ men då ägaren själv går miste om ersättning, går detta ut också över hans oprioriterade borgenärer.⁴⁹

En bidragande anledning till att en borgenär vill teckna egen försäkring på gäldenärens egendom kan därför vara, att han vill skydda sig mot att ersättning icke utgår därför att ägaren själv förverkar sitt skydd.

⁴⁷ Jfr *Patterson & McIntyre*, a. a. s. 228.

⁴⁸ In-teckningshavare har en särskilt skyddad ställning enligt 87 § FAL.

⁴⁹ Motsvarande kan inträffa t. ex. enligt reglerna om fareökning.

Det är en allmän princip i försäkringsrätten att om en person tecknar försäkring på viss egendom för egen räkning, han är skyddad mot att tredje man vållar försäkringsfallet, i den mån icke identifikation sker mellan försäkringstagaren och tredje man. Eftersom om borgenär tecknar försäkring på gäldenärens egendom, den senare icke själv är intressent, bör identifikation vara utesluten, vilka identifikationsregler man i övrigt må tillämpa. Enligt allmänna principer skulle man därför komma till resultatet, att borgenären i detta fall är skyddad även om ägaren skulle förorsaka försäkringsfallet på sådant sätt att han själv förverkar sitt försäkringsskydd. Detta förefaller också riktigt; om en försäkringsgivare meddelar särskild försäkring åt borgenärer, får han också inkludera däri ett skydd för denna särskilda risk.

Härmed kan vi sammanfatta resultatet av undersökningen angående en oprioriterad borgenärs försäkring av gäldenärens egendom, vilket även är tillämpligt på en säljares försäkring av egendom såld med ägareförbehåll efter det ägareförbehållet förfallit.

Om det överenskommits att försäkringen skall gälla särskilt till borgenärens förmån, är denne vid försäkringsfall berättigad till ersättning för hela sin utestående fordran mot gäldenären, i den mån denna ligger inom den ersättningsgilla förlusten, utan avseende vid om gäldenären har egen försäkring. Han är också berättigad till ersättning ifall ägaren själv, genom att uppsåtligen eller grovt vårdslöst framkalla försäkringsfallet eller på annat sätt, förverkar försäkringsskyddet. Försäkringsgivare som ersatt borgenären inträder i dennes rätt till betalning av gäldenären. En sådan försäkring bör förutsätta, att den försäkrade egendomen har vital betydelse för borgenärens möjligheter att få betalning.

Om däremot en borgenär tecknar försäkring på gäldenärens egendom utan att det uttryckligen eller tyst överenskommes, att borgenären skall ha en sådan självständig ställning, kommer försäkringen att gälla som en vanlig försäkring till förmån för ägaren. Denne blir berättigad uppbära försäkringsersättningen, och om han förverkar sitt försäkringsskydd går detta indirekt ut även över borgenären. Skulle ägaren ha annan försäkring på samma egendom, tillämpas reglerna om dubbelförsäkring, vilket bl. a. innebär att ersättningen reduceras om sammanlagda beloppen överstiger värdet av den försäkrade egendomen.

Dessa regler bör tillämpas även om ägaren beträffande en av honom tecknad försäkring förordnat, att försäkringsersättningen skall utbetalas till borgenären, ehuru i så fall den senare lär vara

behörig uppbära ersättningen.⁵⁰ Ifall ägarens övriga borgenärer skulle göra anspråk på ersättningen, torde dock icke ett förordnande från försäkringstagaren kunna förbättra ställningen för den oprioriterade borgenären.⁵¹ Även en pantsättning av försäkring till oprioriterad borgenär bör medföra motsvarande verkningar.⁵²

HYRESGÄSTS FÖRSÄKRING AV INREDNING I DEN FÖRHYRDA LÄGENHETEN

11. En annan situation, där möjligheten att teckna försäkring kan vara föremål för tvivel, uppstår då en hyresgäst önskar försäkra inredning som han infogat i den förhyrda lägenheten. Den som hyr en butikslokal bekostar t. ex. själv målning av lokalen, insätter spegelfönster och väggfasta hyllor, så att lokalen skall bli mera ägnad för det särskilda bruk han vill göra av den. Det är nu mycket möjligt att hyresgästen vill ha försäkringsskydd i händelse att brand skulle uppstå och inredningen skulle skadas. Vilka möjligheter har han då?⁵³

Utom av försäkringsreglerna påverkas situationen av flera olika faktorer. Inredningen kan vara sådan att den utan olägenhet kan flyttas, eller sådan att den kan flyttas endast med betydande kostnad, eller det kan vara ekonomiskt och praktiskt uteslutet att flytta den. Hyresgästens rättigheter i förhållande till fastighetsägaren med avseende å inredningen kan vara olika. Hyresförhållandet kan därvid mer eller mindre avvika från hyreslagens regler, men åtminstone de tvingande reglerna i hyreslagen lär alltid vara tillämpliga därpå, och de sakrättsliga regler som avser nyttjanderätt gäller givetvis.

Därvid är att märka, att en hyresgäst har en bättre ställning

⁵⁰ Se 57 § FAL. Betr. motsvarande frågor i amerikansk rätt se *Patterson & McIntyre*, a. a. s. 229—235.

⁵¹ Jfr ovan s. 20.

⁵² *Øvergaard* har i TfR 1944 s. 142—147 gjort gällande, med visst stöd i äldre rättspraxis, att det skulle vara möjligt att överlåta och pantsätta sakförsäkringar självständigt. Se emellertid *Hult*, Försäkring av tredje mans intresse s. 40 ff. och Föreläsningar s. 172 f., *Grundt*, Norsk forsikringsrett s. 400, *Ussing*, Enkelte kontrakter (2. uppl. 1946) s. 266, *Bentzon & Christensen*, Lov om forsikringsaftaler (2. uppl. 1952) s. 338 f. samt *Arnholm*, Panteretten (2. uppl. 1950) s. 335 f.

⁵³ Jfr till det följande särskilt *Marcko* i Gjallarhornet 1955 s. 525 f. och *Gallung*, ibid. s. 570 ff.

enligt svensk rätt än den som med ägareförbehåll sålt gods som infogats i köparens fastighet. Vad som eljest skulle vara tillbehör undantages därifrån om det tillhör hyresgästen.⁵⁴ Dennes rätt står sig sålunda även mot inteckningshavare och andra fastighetsägarens borgenärer samt mot singularsuccessorer. Avgörande är här att inredningen kan avlägsnas utan att fastigheten tar skada.⁵⁵

Vi utgår i det närmast följande från vad som får anses vara normalfallet, nämligen att hyresgästen vid hyrestidens slut har rätt att återställa lägenheten i dess ursprungliga skick, samt att ägaren icke är skyldig att, om lägenheten skulle skadas, återställa den i bättre skick än den hade innan hyresgästen nedlade kostnader därpå.

Vid behandlingen av försäkringsförhållandet är det — liksom beträffande avbetalningssäljares rätt — lämpligt att utgå från reglerna om försäkring av tredje mans intresse, nämligen genom att undersöka vilket skydd hyresgästen kan ha av fastighetsägarens försäkring av den byggnad, vari lokalen ingår.

En första fråga blir nu, om inredningen är av sådan typ att den omfattas av brandförsäkring å byggnad. Detta beror av de allmänna försäkringsvilkorens utformning. Om dessa blott anger att försäkringen avser byggnad, torde man ha att tillämpa 1895 års lag ang. vad till fast egendom är att hänföra. Försäkringsvilkoren följer emellertid icke alltid denna lag, utan även annan reglering förekommer.⁵⁶ Vare sig 1895 års lag skall tillämpas eller försäkringsvilkoren ger ledning, kan det givetvis inträffa, att av hyresgästen bekostad inredning till följd av denna begränsning i försäkringen undantages därifrån. Om en brandförsäkring å byggnad överhuvud inte omfattar t. ex. väggfasta hyllor, kan den givetvis inte täcka dessa då de tillhör hyresgästen. Om å andra sidan byggnadsförsäkringen omfattar viss inredning under förutsättning att denna tillhör fastighetsägaren, har man anledning att ställa frågan, om också hyresgästen kan vara skyddad. Jag skall här inte gå in på denna fråga om försäkringens omfattning, utan utgå från att det finnes viss inredning som inte på grund av sin beskaffenhet uteslutes från försäkringen av byggnaden.

Även om så är fallet, kan emellertid all inredning som tillhör

⁵⁴ Lag 1895 ang. vad till fast egendom är att hänföra 4 § samt NJA 1933 s. 447. Jfr Lagberedningens förslag till jordabalk I (1947) s. 105 ff., *Walin*, Allmänna hyreslagen m. m. (3. uppl. 1954) s. 130 f., *Lejman*, Rättsförhållandet mellan hyresvärd och hyresgäst (1951) s. 202 f.

⁵⁵ Det nyssnämnda rättsfallet NJA 1933 s. 447 talar t. o. m. om »väsentlig skada».

⁵⁶ Se härom särskilt *Marcho*, Gjallarhornet 1951 s. 258, 303 f., 341 ff.

hyresgästen vara undantagen från försäkring å byggnaden enligt försäkringsavtalet. Såsom tidigare i annat sammanhang framhölls, är reglerna om försäkring av tredje mans intresse dispositiva, och det står därför fastighetsägaren fritt att avtala med försäkringsgivaren, att hyresgästens egendom eller hans intresse icke omfattas av försäkringen.⁵⁷ I så fall är givetvis hyresgästens ställning ganska prekär. I det följande vill jag emellertid utgå från att icke något sådant avtal finnes.

Frågan blir då närmast, om en hyresgäst är en sådan intressent som är skyddad enligt reglerna om automatisk försäkring av tredje mans intresse. Diskussionen härav kan endast avse den svenska rättens regler, eftersom på denna punkt skiljaktigheter finnes mellan de olika nordiska lagarnas formuleringar, och det skulle föra för långt att gå in på de konsekvenser, som dessa kan draga med sig.

Till stöd för att även hyresgäst skall vara skyddad kan man åberopa, att enligt 54 § 1 st. FAL försäkring, som där avses, gäller »till förmån för envar, som, i egenskap av . . . eller innehavare av annan rättighet till godset . . . har intresse av att dess värde icke minskas eller går förlorat». Enligt motiven kan under särskilda omständigheter en nyttjanderättshavare ha ett medförsäkrat intresse, nämligen om nyttjanderätten upplåtits för längre tid utan hyra eller mot särskilt låg hyra. I så fall har nyttjanderätten ett värde som minskar värdet av ägarens rätt. Ägaren bör då icke vid brandskada äga uppbära större ersättning än som motsvarar hans äganderätt med hänsyn till värdet av nyttjanderätten, utan nyttjanderättshavaren skall ha återstoden. I allmänhet har dock, fortfarande enligt motiven, en hyresgäst ej rätt till andel i brandskadeersättning för byggnad, eftersom då hyran är normal nyttjanderätten ej har något värde som minskar byggnadens värde för ägaren.⁵⁸

Detta motivuttalande avser en annan situation än den nu behandlade, eftersom det nu ej är fråga om inverkan av särskilt låg hyra utan om verkan av att hyresgästen bekostat inredningen. Ut-

⁵⁷ Enligt vissa allmänna försäkringsvillkor gäller försäkringen endast till förmån för ägare och inteckningshavare. Man har vidare att beakta reglerna om underförsäkring. Det lär knappast gälla såsom huvudregel, att försäkring i första hand täcker försäkringstagarens intresse och blott i andra hand annans intresse, se nedan n. 73. Vid försäkring å byggnad tecknad av ägaren torde emellertid reglerna om obligatorisk medförsäkring av inteckningshavares intresse leda till att dennes intresse i första hand anses försäkrat, och att hyresgästs intresse kommer i andra hand.

⁵⁸ SOU 1925: 21 s. 149. Jfr även *Hult*, Försäkring av tredje mans intresse s. 202 ff. och Föreläsningar s. 164.

talandet är vidare närmast tillämpligt på totalskada, medan man i detta fall har särskild anledning att fästa sig vid delskada. Det är nämligen allt skäl att göra skillnad mellan brand, som träffar den av hyresgästen bekostade inredningen, och brand som t. ex. inskränker sig till en helt annan lägenhet. Att hyresgästen skulle ha rätt till ersättning även vid den senare förefaller uteslutet. Man kan därför inte direkt lägga motivens uttalande till grund för bedömningen av detta fall.

Det är omöjligt att här i detalj gå in på de centrala frågor angående reglerna om försäkring av tredje mans intresse som denna del av 54 § och det därtill knytande motivuttalandet aktualiserar. Det lär vara tillräckligt i detta sammanhang att konstatera, att man såväl ur lagtexten som ur motivuttalandet kan utläsa, att en tyngande nyttjanderätt icke skall påverka storleken av den försäkringsersättning som skall utgå vid försäkringsfall. Ersättningen skall här som eljest utgå efter återanskaffningsprincipen (36, 37 §§ FAL). Man förhindrar att ägaren gör en vinst, icke genom att inskränka den utgående ersättningen till vad som motsvarar hans förlust, utan genom att tillerkänna nyttjanderätts-havaren överskjutande belopp. M. a. o., avtalsförhållandena angående den försäkrade egendomen skall icke påverka försäkringsersättningens totala belopp utan blott fördelningen av detta.

Konsekvensen härav är, att även den av hyresgästen bekostade inredningen är medförsäkrad, eftersom kostnaden för denna ingår i återanskaffningskostnaden för byggnaden, och att försäkringen kan gälla även till hyresgästens förmån, i den mån rättsförhållandet mellan ägaren och hyresgästen motiverar detta. Därmed är emellertid ingenting sagt om fördelningen av försäkringsersättningen vid skada.

Även i denna situation bör man tillämpa huvudprincipen, att försäkringsersättningen skall behandlas på samma sätt som den försäkrade egendomen, om denna funnits kvar. Detta nödvändiggör en översikt över rättsställningen i detta avseende.

a) Om vi nu antar att en försäkring å byggnad skulle täcka egendom, som inte ens enligt huvudregeln för vad som hör till fast egendom skulle utgöra tillbehör till fastigheten (t. ex. därför att den inte är infogad så fast som fordras härför), förefaller det klart att ersättningen skall tillfalla hyresgästen. Sådan egendom hade regelbundet också kunnat med lätthet borttagas därifrån.

b) Mera tvekan kan råda beträffande sådan egendom som skulle

ha utgjort tillbehör om den icke tillhört hyresgästen. Man kan göra gällande, att om denna skadas inteckningshavarna — på samma sätt som ifrågasattes beträffande rätten till försäkringsersättning för egendom såld med ägareförbehåll⁵⁹ — bör ha företrädesrätt. Försäkringen är ju tecknad av fastighetsägaren, och den gäller enligt tvingande regel till inteckningshavarnas förmån. Man kunde också peka på att inteckningsförfordningen innehåller regler om det inbördes förhållandet mellan inteckningshavare och nyttjanderättshavare, enligt vilka den som först sökte inteckning har företräde.⁶⁰ Ointecknad nyttjanderätt får vid exekutiv auktion vika för varje inteckning.⁶¹ Enligt denna mening borde inteckningshavare ha företräde, såvida icke inteckning för hyresrätten sökts tidigare eller samtidigt.

Men icke heller i detta fall torde som huvudregel inteckningshavarna ha företräde. Detta kunde nämligen innebära, att genom försäkringsfallet inteckningshavarna fick en ökning i sin säkerhet, vilken eljest icke skulle ha inträtt. Såsom tidigare framhölls, har hyresgästen rätt att borttaga den av honom bekostade inredningen, och denna rätt bör tillkomma även den vars rätt upphör till följd av exekutiv auktion. Visserligen gör 86 § FAL och lagen om inteckningshavares rätt icke något undantag för denna situation. Men lika litet som man bör tillämpa dessa stadganden i den mån försäkring å byggnad täcker även annan egendom än byggnad, bör man tillämpa dem om skadan träffar egendom som visserligen ingår i byggnaden men som ej är tillbehör till den intecknade fastigheten. Reglerna om inteckningshavares rätt bör därför icke lägga något hinder i vägen för att hyresgästen får ersättning.

Men även bortsett från det särskilda skyddet för inteckningshavare är det tvivelaktigt, om hyresgästen bör ha rätt uppbära ersättning. Hyresgästens rätt är tidsbegränsad och därigenom prekär. Om inredningen saknar värde på annan plats än just i den förhyrda lägenheten, eller om kostnaden för att återställa lägenheten i dess förra skick skulle vara så stor, att det är ekonomiskt uteslutet att hyresgästen begagnar denna möjlighet, kan man göra gällande att hyresgästen icke bör ha ersättning för den. Då

⁵⁹ Ovan s. 22 ff.

⁶⁰ Inteckningsförfordningen 51 §. — I motiven till FAL (SOU 1925:21 s. 233) nämnes möjligheten, att vid fördelning av ersättning för brunnen byggnad nyttjanderättshavare är berättigad till andel. Det säges dock intet om sättet att bestämma denna andel.

⁶¹ UL 123 §.

hyrestiden utlöper, blir nämligen inredningen värdelös för honom, och likaså om han till följd av exekutiv auktion nödgas avflytta. I motsvarande mån ökas värdet av ägarens (och inteckningshavernas) rätt.

Det är emellertid osäkert, vilken hänsyn man bör taga härtill. Låt oss se något närmare på denna situation. Så länge hyresgästen fortsätter att betala sin hyra, kan han också fortsätta att utnyttja inredningen. Hans rätt rubbas inte av att fastigheten överlåtes. Exekutiv auktion är ofta en ganska avlägsen risk. I särskilda fall ger också den speciella regeln i nyttjanderättslagen 3 kap. 38 § honom ett skydd. Praktiskt betydelsefullt är vidare, att f. n. hyresregleringen ger ett juridiskt stöd för hyresgästens möjligheter att stanna kvar i lägenheten. Detta skydd har hyresgästen även om fastigheten skulle bli föremål för exekutiv auktion. Dessa omständigheter tillsammans medför, att hyresgästen ofta sitter så säkert, att det inte behöver utgöra någon juridiskt äventyrlig spekulation för honom att nedlägga kostnader på den förhyrda lokalen.

Resultatet härav är närmast, att man bör göra en uppdelning av värdet av inredningen mellan hyresgäst och fastighetsägare. Till den del som belöper å fastighetsägaren, bör inteckningshaverna i vanlig ordning kunna göra anspråk på företrädesrätt. Hur denna uppdelning skall ske får bero på de närmare omständigheterna. I början av hyrestiden bör hela eller större delen av ersättningen tillfalla hyresgästen, men sedan minskar dennes andel. Om det med säkerhet kan antagas att hyrestiden lider mot sitt slut och inredningen ej kan flyttas, bör ersättningen i dess helhet tillfalla fastighetsägaren (resp. inteckningshaverna). Till följd av olikheten i de många faktorer som här inverkar, måste emellertid en sådan uppdelning ofta bli ganska osäker för att icke säga godtycklig.

För att göra en sådan uppdelning talar också ett rättsfall, *NJA 1942 s. 621*, som rör arrende. Vissa byggnader på den arrenderade fastigheten, vilka enligt bestämmelse vid syn skulle rivas och ersättas med nya av arrendatorn, brann innan bestämmelsen hunnit verkställas. Försäkringsersättningen delades mellan jordägaren och arrendatorn, trots att jordägaren om försäkringsfallet icke inträffat lika litet som arrendatorn hade kunnat tillgodo-göra sig värdet av byggnaderna.⁶²

⁶² Jfr ang. rättsfallet *Hult* i SvJT 1947 s. 498 ff. Såsom Hult framhåller, är det tvivelaktigt om icke domstolen här gynnade fastighetsägaren väl mycket på arrendatorns bekostnad.

Man måste emellertid här också taga viss hänsyn till en princip som framträder i 58 § FAL. Av detta stadgande framgår, att ägare till pantsatt egendom (eller egendom som är föremål för retentionsrätt) har rätt att uppbära försäkringsersättningen, trots att eljest panthavaren skulle haft företrädesrätt, ifall han avhjälpes skadan (eller på annat sätt bereder panthavaren samma säkerhet som han ägt före försäkringsfallet). Om i detta fall ägaren till huset avhjälpes skadan, lär därför icke hyresgästen kunna göra honom rätten till försäkringsersättningen stridig.

Ägaren bör däremot icke vara berättigad att uppbära hela försäkringsersättningen och stoppa den i sin egen ficka utan att avhjälpa skadan. I så fall skulle han nämligen få ersättning för en del av lägenhetens värde som, ifall icke skadan inträffat, han icke kunnat tillgodogöra sig. Detta skulle innebära, att ägaren gjorde en vinst genom försäkringsfallet, samtidigt som hyresgästen gjorde en förlust utan att få ersättning, vilket som framgått strider mot den svenska rättens principer om försäkring av tredje mans intresse. Om ägaren icke avhjälpes skadan, bör därför en sådan uppdelning ske som nyss skisserades.

c) Slutligen har vi fallet, att inredningen, trots att hyresgästen bekostat den, utgör tillbehör till fastigheten. Det kan vara omöjligt att avlägsna inredningen utan att skada byggnaden, eller det kan vara fråga om förbättringar som överhuvud icke kan lösgöras från byggnaden, såsom målningsarbeten eller elektriska installationer. I första hand bör då ägaren ha rätt till ersättningen. Men kan ägaren stoppa pengarna i egen ficka? Av samma skäl som nyss nämndes förefaller det som om detta borde vara uteslutet, ifall hyresgästen kunde räkna med att tillgodogöra sig en del av värdet av det brunna. Skulle ägaren vägra att gå med på att återställa egendomen, bör man därför även i detta fall pröva, huruvida icke någon andel kan anses belöpa på hyresgästens rätt. Men denna andel lär vanligen bli ringa. Hyresgästen torde också få stå tillbaka för inredningshavare med bättre rätt, eftersom i detta fall värdet av inredningen var definitivt infogat i inredningshavarnas säkerhet redan före försäkringsfallet.

12. Den föregående diskussionen har utgått från att å ena sidan hyresgästen har rätt att efter hyrestidens slut återställa lägenheten i dess ursprungliga skick, å andra sidan hyresgästen själv står faran för de förbättringar som han har bekostat, dvs. om lägenheten skulle skadas ägaren icke är skyldig återställa lägen-

heten annat än i det skick vari den befann sig innan hyresgästen nedlade kostnader därpå. På båda dessa punkter har man att räkna med att hyresavtalen kan innehålla avvikelser.⁶³

Om hyresavtalet innehåller bestämmelse, att inredningen vid hyrestidens slut skall tillfalla ägaren av huset, bör detta påverka fördelningen av värdet av inredningen till husägarens fördel.⁶⁴ Därmed är dock icke sagt att husägaren skulle ha rätt att behålla hela ersättningen utan att återställa inredningen. Även därigenom skulle han göra en vinst genom försäkringsfallet, såvida icke detta inträffar mycket kort tid före hyrestidens utgång.⁶⁵

Om enligt hyresavtalet ägaren är skyldig återställa den av hyresgästen bekostade inredningen i händelse av brand, är givetvis hyresgästen bättre skyddad, eftersom det då icke kan inträffa, att ägaren väljer att behålla sin del av ersättningen för inredningen. Det är något mera osäkert, vilket inflytande en sådan bestämmelse har på inteckningshavares rätt i ägarens del. Eftersom enligt 1 § av lagen om inteckningshavares rätt denne ej kan motsätta sig att ägaren avhjälpes skadan, bör ej något hinder finnas mot tillämpning av avtalet med hyresgästen, men inteckningshavare kan i vissa fall begära att säkerhet ställes.⁶⁶ Skulle fastighetsägaren vara i konkurs, lär försäkringsersättningen ingå i konkursboet.

Man kan fråga sig om icke ett skydd av nu diskuterat slag för hyresgästen medför svårigheter för försäkringsgivaren. Denne är emellertid i vanlig ordning skyddad genom legitimationsregeln i 57 § FAL, och blott i den mån hyresgästen gör anspråk på ersättning eller något annat av de där nämnda undantagsfallen föreligger, behöver han taga ställning till hyresgästens anspråk. Skulle då icke enighet kunna uppnås om företrädesrätten, får försäkringsgivaren i vanlig ordning skydda sig genom nedsättning i allmänt förvar.⁶⁷

13. Om det nu sagda är riktigt, bör hyresgästen ha ett visst skydd av ägarens försäkring av byggnad där den förhyrda lokalen

⁶³ Jfr *Marcko* i *Gjallarhornet* 1955 s. 525.

⁶⁴ Jfr dock Lagberedningens förslag till jordabalk I (1947) s. 107 samt NJA 1947 s. 107.

⁶⁵ Till stöd för att tillerkänna hyresgästen del i ersättningen skulle man kanske vilja åberopa den förkättrade bestämmelsen, att försäkringen gäller till förmån för den som »står faran» för den försäkrade egendomen. Detta kan dock visserligen vara ett skäl att betrakta hyresgästen som en skyddad intressent överhuvud, men knappast för att tillerkänna honom företrädesrätt.

⁶⁶ Jfr 1 § 2 st. lagen om inteckningshavares rätt.

⁶⁷ Betr. reglerna om dubbelförsäkring jfr nedan n. 75.

är belägen, men detta skydd innehåller ganska stora osäkerhetsmoment.

Hyresgästen är beroende av att ägarens försäkring verkligen täcker det slags inredning som han bekostat. Han är vidare beroende av att försäkring finnes till fulla beloppet.⁶⁸ Därvid finnes icke endast den vanliga risken för underförsäkring, utan det är också möjligt att enligt de principer, som gäller för beräkning av försäkringsvärde å byggnad, hela kostnaden för inredningen icke kan beaktas. Särskilt om inredningen är av mera speciell eller luxuös karaktär och hyrestiden lider mot sitt slut, är det möjligt att ersättningen nedsättes till följd av att egendomen anses ha minskat i värde genom »ålder och bruk, nedsatt användbarhet eller annan omständighet» (37 § 1 st. FAL). Slutligen är hyresgästen beroende av att en tillräckligt stor del av värdet anses falla på hans andel, vilket givetvis ofta inte är fallet, samt av in-teckningshavares rätt.

Om hyresgästen betingat sig att husägaren skall ersätta även den av honom bekostade inredningen i händelse av brand, har han en åtskilligt säkrare ställning. Han lär då, utöver vad som framgått tidigare, också vara skyddad mot att försäkringsersättningen nedsättes på grund av nedsatt användbarhet eller annan omständighet, eftersom vid återanskaffning sådan nedsättning icke sker (37 § 2 st. FAL). Fortfarande har dock hans skydd vissa osäkerhetsmoment, såsom framgår av det nyss anförda.

Det finnes alltså ett behov för hyresgästen att kunna teckna en egen försäkring på den av honom bekostade inredningen, särskilt om han icke lyckas träffa överenskommelse med husägaren om att denne skall ersätta inredningen efter brandskada. Vid bedömningen av möjligheten att teckna en sådan försäkring återkommer man emellertid till samma omständigheter som nyss diskuteras på tal om hyresgästens skydd av ägarens försäkring.

Liksom hyresgästen kan teckna en vanlig brandförsäkring på sitt lösöre, bör han också kunna teckna en försäkring på inredningen, avsedd att täcka återanskaffningskostnaden för denna. Hyresgästens försäkring behöver ej heller begränsas därför att inredningen är anpassad efter hans önskningsar och därför icke skulle ersättas till fullo vid en vanlig brandförsäkring å byggnad. Men därvid har man att taga hänsyn till det redan berörda förhållandet, att värdet för hyresgästen i viss mån är beroende av hyrestidens längd. I den mån inredningen icke kan flyttas till

⁶⁸ Jfr ovan n. 57.

någon annan lokal, blir den värdelös för hyresgästen då han lämnar den förhyrda lokalen.

Det är av intresse att finna, att man i amerikansk doktrin har diskuterat just betydelsen av sådan tidsbegränsning. Tendensen i rättspraxis är att reducera ersättningen i förhållande till den återstående hyrestiden. Om hyresavtalet var på tio år och åtta har gått då branden inträffar, så får hyresgästen blott $\frac{2}{10}$ av värdet. Mot denna lösning har man emellertid invänt, att den ofta kan innebära att hyresgästen med den begränsade ersättning han får blir utan möjlighet att skaffa sig inredningen åter, och att han därför kanske går miste om möjligheten att nyttja den hyrda lägenheten under återstående tid.⁶⁹ Vi kommer m. a. o. här tillbaka till synpunkter, liknande dem som enligt vad tidigare framgått motiverar nyvärdesförsäkringen. Av dessa skäl förordar man att hyresgästen skall kunna få ersättning för hela värdet.

Lika väl som man accepterar nyvärdesförsäkringen, bör man därför kunna godtaga en försäkring som ger full ersättning, även om en avsevärd del av hyrestiden har förflutit då skadan inträffar. Härtill kommer också den förut berörda omständigheten, att ett hyresavtal ofta förlänges och att hyresgästen därför har en starkare ställning än som framgår om man blott ser till vad som står i hyreskontraktet. Men även här gäller, att det ankommer på försäkringsgivarens allmänna bedömning av vad som är ekonomiskt lämpligt, om försäkring bör meddelas till fulla värdet eller ej. Det är därvid möjligt att, liksom vid nyvärdesförsäkringen, rätten till full ersättning bör vara beroende av att faktiskt återanskaffning sker. Även detta hör till lämplighetsbedömningen, men såsom strax skall framgå inverkar också förhållandet till fastighetsägaren.⁷⁰

I det följande skall jag först diskutera situationen om ersättningen icke reduceras successivt med hyrestidens lopp, och därefter konsekvenserna av en sådan reduktion.

Man kan då först fråga sig, hur en sådan försäkring förhåller sig till en av hyresgästen tecknad *avbrottsförsäkring*, och om eventuellt dubbelförsäkring uppstår ifall hyresgästen håller sig med båda. Vanligen uppfattar man en försäkring som avser drifts-

⁶⁹ Se *Patterson & McIntyre*, a. a. s. 221, *Harnett & Thornton*, a. a. s. 1177 f.

⁷⁰ *Galtung* förordar i *Gjallarhornet* 1955 s. 571 att vid mindre försäkringar, främst privata hyresgästers försäkring av sina bostäder, ersättning skall meddelas till fulla värdet, medan vid större försäkringar, främst butiksinnehavares och fabrikers försäkring av sin speciella inredning, ersättningsbeloppet nedsättes successivt under försäkringstiden.

förlust som komplement till den vanliga värdeförsäkringen. Tillämpningen av reglerna om dubbelförsäkring undviks genom att i realiteten driftsförlusten bestämmes på sådant sätt, att försäkringen därav blir subsidiär till värdeförsäkringen.⁷¹ I detta fall är det kanske mera naturligt att tvärtom uppfatta försäkringen av inredningen som ett komplement till avbrottsförsäkringen. Inredningens värde består ju för en hyresgäst, som driver butiks-rörelse i den förhyrda lokalen, däri att den ger honom inkomster från rörelsen, och hans ekonomiska kalkyl då han bekostar inredningen måste gå ut på att han skall få tillbaka kostnaderna genom inkomsterna under den tid hyresförhållandet varar.⁷²

Det karakteristiska för den försäkring av inredning som här diskuteras, är att den, liksom värdeförsäkringen i allmänhet, avser återanskaffningskostnaden för inredningen, med ev. avdrag för ålder och bruk o. d. Det bör vara möjligt att skilja en sådan försäkring även från avbrottsförsäkring. Om återanskaffning sker, medför icke försäkringsersättningen någon ökad inkomst i rörelsen, eftersom hyresgästen då endast har samma inredning som före branden. Det bortses därvid från att den nya inredningen kan kosta mindre i underhåll eller kan remplaceras senare än den brunna, en omständighet som icke är karakteristisk för denna situation. Skulle däremot återanskaffning icke ske men hyresgästen ändå uppbära ersättning för inredningen med fulla beloppet, är det däremot möjligt att försäkringen på inredningen och avbrottsförsäkringen kommer att täcka samma förlustpost. Att gå närmare in på detta torde dock icke vara nödvändigt.

Härmed kommer vi emellertid över till frågan, om eventuellt ägaren till fastigheten eller inteckningshavarna kan göra anspråk på företrädesrätt till ersättning ur den av hyresgästen tecknade försäkringen. De förhållanden som förut berörts på tal om fastighetsägarens försäkring inverkar då även här.

Om hyresgästen skulle återställa den förstörda inredningen, lär icke fastighetsägaren eller inteckningshavarna kunna göra någon invändning däremot. Detta stöder sig, på samma sätt som förut, på 58 § FAL samt 1 § lagen om inteckningshavares rätt. Någon fråga om företräde till försäkringsersättningen kan då icke uppkomma.

Om återigen icke sådan återanskaffning sker men ändå ersätt-

⁷¹ Jfr *Holmgren & Lindbohm*, Om brandförsäkring (1939) s. 64 och *Lindberg*, Allmänna försäkringsvillkor av år 1954 för brandavbrottsförsäkring (Särtryck ur Svensk Försäkrings-Årsbok 1954) s. 11.

⁷² Jfr *Galtung*, a. st.

ning utgår för hela värdet av den försäkrade egendomen, bör, alldeles som sades på tal om fastighetsägarens försäkring, en uppdelning komma i fråga. Det kan kanske förefalla tvivelaktigt, om en försäkring av detta slag faller under 54 § FAL. Men vi utgår ju från att försäkringen är en sådan värdeförsäkring, där ersättningen beräknas efter återanskaffningskostnaden. Om då hyresgästens rätt är tidsbegränsad så bör, i överensstämmelse med vad som tidigare sagts, detta icke föranleda någon minskning i försäkringsgivarens ersättningsskyldighet utan blott påverka fördelningen av ersättningen. Hyresgästen skulle få för mycket om han utan att göra återanskaffning fick behålla hela försäkringsersättningen, medan fastighetsägaren skulle kunna göra en förlust, genom att den säkra utsikt han hade att vid hyrestidens slut få rätt till inredningen går förlorad utan ersättning.

Inteckningshavarens rätt bör vara beroende av hur stor andel som anses falla på fastighetsägaren.

Det kan därvid ifrågasättas, att man inom den ram som den ganska skönsmässiga prövningen av hyresgästs och fastighetsägares inbördes rätt ger, i detta fall bör gynna hyresgästen, eftersom försäkringen dock är tecknad av honom och främst bör tillgodose hans skydd. Detta är dock ganska osäkert.⁷³ Men i den mån hyresgästens försäkring täcker sådan speciell inredning som icke ersättes genom fastighetsägarens försäkring, kommer givetvis hyresgästen att ha företräde.

Jag övergår härmed till att diskutera, hur man bör bedöma situationen om försäkringsersättningen reduceras med hyrestidens förlopp.

Någon fråga om dubbelförsäkring i förhållande till avbrottsförsäkring uppkommer då icke. Ej heller lär det uppkomma någon företrädesrätt för fastighetsägaren eller inteckningshavarna till någon del av ersättningen, eftersom i så fall ersättningen inte täcker mer än just hyresgästens egen andel i värdet. Någon prövning om eventuellt trots allt hyresgästen skulle få för stor ersättning, har man säkerligen icke anledning att göra. Det är då också likgiltigt, huruvida hyresgästen återställer den skadade inredningen eller ej.

Det återstår slutligen att beröra möjligheten att tillämpa reglerna om dubbelförsäkring ifall även fastighetsägaren har en för-

⁷³ Jfr NJA 1942 s. 621 och därtill ovan n. 62, NJA 1945 A nr 140 (= FFR 1945 s. 127) samt *Hult*, Föreläsningar s. 171 och *Grundt*, Norsk försikringsrett s. 373 f.

säkring som täcker värdet av inredningen. Eftersom båda försäkringarna avser att täcka återanskaffningskostnaden för skadad egendom och sålunda samma förlustposter, föreligger en allmän förutsättning härför.

Om sammanlagda beloppen av båda försäkringarna icke täcker mera än som fordras för att täcka både hyresgästens och husägarens förluster, dvs. hela återanskaffningskostnaden med ev. avdrag för ålder och bruk m. m., så håftar enligt vanliga regler om dubbelförsäkring båda försäkringsgivarna fullt ut.⁷⁴ Såsom tidigare framgått kan detta icke sällan väntas vara fallet. Om återigen sammanlagda ansvarsbeloppen överstiger denna summa, bör en reduktion ske. Om sålunda vid den uppdelning mellan fastighetsägares och hyresgästs delar som här angivits, endera eller båda parterna blir berättigade ur båda försäkringarna, bör denna del av ansvaret fördelas mellan de båda försäkringsgivarna i förhållande till ansvarsbeloppen.⁷⁵

Om man i första hand låter hyresgästens försäkring täcka det värde av inredningen som icke kan ersättas ur fastighetsägarens försäkring, så medför detta också, att ansvaret för den försäkringsgivare, som meddelat sistnämnda försäkring, icke påverkas av den särskilda utformningen av hyresgästens försäkring, på liknande sätt som beträffande nyvärdesförsäkringen.⁷⁶

Om hyresgästens försäkring är konstruerad med fallande försäkringssumma, lär dock endast i rena undantagsfall någon dubbelförsäkring kunna uppkomma.

Resultatet av denna del av undersökningen kan nu sammanfattas. Hyresgästen kan i viss utsträckning vara skyddad av en av ägaren till fastigheten tecknad försäkring, men han kan också ha ett behov av att själv skaffa sig försäkringsskydd, något var emot lagen icke lär lägga hinder. Problemet blir emellertid att träffa en anordning, som vid skada icke behöver medföra någon besvärlig fördelning eller möjligheter till tvister mellan de båda

⁷⁴ Jfr ovan s. 15.

⁷⁵ Det är emellertid inte säkert, att försäkringsgivaren alltid får sådan under rättelse om förekomsten av flera försäkringar att han kan göra reduktion. Reglerna om dubbelförsäkring pålägger icke försäkringshavaren skyldighet att anmäla om förekomsten av annan försäkring annat än efter anmaning av försäkringsgivaren (44 § 1 st. FAL). Oavsett detta kan det emellertid också inträffa, att en försäkringstagare med stöd av 57 § uppbär försäkringsersättning och överlämnar den till tredje man, för att uppfylla sin skyldighet mot denne, och han behöver då icke ha kännedom om att tredje man har egen försäkring. Huruvida i sådan situation tredje man är skyldig att spontant uppgiva att han uppburit ersättning ur egen försäkring, är osäkert men kan icke uteslutas. Jfr betr. ett specialfall *Hult*, Föreläsningar s. 180.

⁷⁶ Se nedan punkt 14.

parterna. En sådan anordning måste taga hänsyn till att värdet av inredningen ofta till stor del övergår från hyresgäst till fastighetsägare under hyrestidens lopp och överhuvud parternas intressen är invecklade i varandra. I den mån den skadade egendomen återställs, lär komplikationer icke behöva uppstå, men eljest är de svåra att undgå. Enklast är förmodligen om den mera permanenta inredningen, vilken icke kan flyttas och som också varaktigt höjer byggnadens värde, försäkras av fastighetsägaren på grundval av en överenskommelse med hyresgästen, medan återstoden försäkras av hyresgästen själv. Även detta förutsätter emellertid anpassning av såväl hyresavtalet som försäkringsavtalet efter de speciella förhållandena.

Även om hyresgästen tecknat en egen försäkring, bör emellertid denna uppfattas som en sådan värdeförsäkring, vilken då undantag icke gjorts faller under 54 § FAL. Därför är också reglerna om dubbelförsäkring tillämpliga, i den mån sammanlagda försäkringsbeloppen täcker samma förlustposter.

I motsats till vad som gällde borgenärs försäkring av tredje mans egendom, har man här icke anledning att räkna med att två försäkringar, som avser samma förlustpost, dock icke täcker samma intresse, eftersom i detta fall ingendera försäkringen avser någon kreditrisk mot vilken skydd kan behövas. Möjligheten att försäkringshavare förverkar sitt skydd är också här mindre aktuell.

UPPGÖRELSE MELLAN FLERA FÖRSÄKRINGSGIVARE VID DUBBELFÖRSÄKRING

14. Det återstår att undersöka förhållandet mellan två försäkringsgivare då den ene meddelat försäkring till »dagsvärdet» och den andre nyvärdesförsäkring samt sammanlagda ansvarssummorna överstiger »nyvärdet».⁷⁷ Detta problem kan lämpligen behandlas i anslutning till ett exempel.

⁷⁷ Den enda behandling av detta problem i tysk litteratur som jag kunnat finna är hos *Blanck*, Die Entschädigungsberechnung in der Sachversicherung (1929) s. 130 f. B. anser att vid sammanträffande av dagsvärdesförsäkring och nyvärdesförsäkring dagsvärdesförsäkringen bör vara subsidiär till nyvärdesförsäkringen, eftersom eljest den som försäkrat dagsvärdet skulle dragas in i den förhöjda risk som nyvärdesförsäkringen medför. Det är emellertid oklart hur B. närmare tänkt sig konsekvenserna härav.

Antag att ett hus med dagsvärdet 100 000 kr. och med nyvärdet 120 000 kr. är försäkrat i bolaget A med »vanlig» försäkring för 60 000 kr. och i bolaget B med nyvärdesförsäkring för 70 000 kr., samt att totalförlust inträder. Det är klart att här dubbelförsäkring föreligger, eftersom sammanlagda ersättningen överstiger nyvärdet, och att en ansvarsfördelning mellan bolagen A och B enligt reglerna i 41—44 §§ FAL måste ske. Men hur skall denna fördelning ske?

Enligt 41 § ansvarar vid dubbelförsäkring varje försäkringsgivare såsom vore han ensam försäkringsgivare. Enligt 42 § fördelas, då sammanlagda ansvarsbeloppen överstiger vad försäkringshavaren i det hela är berättigad till, ansvarigheten mellan försäkringsgivarna efter förhållandet mellan ansvarsbeloppen. Sistnämnda regel rör primärt förhållandet mellan försäkringsgivarna, och den har sålunda endast indirekt intresse för försäkringshavaren. Fördelningsregeln får icke betraktas som uttryck för någon matematisk rättvisa; den är en schematiserad princip vilken ger lämpliga utslag i de vanligaste fallen.

I detta fall är försäkringshavaren berättigad att i det hela uppbära högst 120 000 kr. Bolaget A:s ansvarighetsbelopp är 60 000 kr. (eftersom vi antar att totalskada inträffat) och B:s ansvarsbelopp är 70 000 kr. Den omständigheten att försäkringarna är meddelade på olika villkor, kan enligt 41 § icke medföra någon modifiering av ansvaret.

Om man vid fördelningen av ansvaret antar, att *båda försäkringarna avser samma intresse*, blir den närmast till hands liggende lösningen att genomföra fördelningen strikt efter lagens regel i 42 §, utan att skilja mellan dagsvärde och nyvärde. Resultatet blir då följande:

Ex. 1.

$$\text{A:s andel: } \frac{60\,000}{130\,000} \times 120\,000 \text{ kr.} = 55\,400 \text{ kr.}$$

$$\text{B:s andel: } \frac{70\,000}{130\,000} \times 120\,000 \text{ kr.} = 64\,600 \text{ kr.}$$

Frågan är nu om denna fördelning kan anses överensstämma med lagens princip. Det anmärkningsvärda är att vid fastställandet av A:s andel man utgår från nyvärdet 120 000 kr., trots att enligt de villkor som gäller för A:s försäkring, värdet är 100 000 kr. Man kan dock icke invända, att A får deltaga i täckandet av

skillnaden mellan nyvärde och dagsvärde, ty A:s egen försäkring är alltid begränsad till dagsvärdet. Men möjligen kan man säga, att fördelningen dock ur A:s synpunkt är ofördelaktig, ty om B hade meddelat en lika stor försäkring såsom dagsvärdesförsäkring (varigenom försäkringshavarens sammanlagda ersättning hade begränsats till 100 000 kr.), hade A fått bära mindre slutligt ansvar än i exemplet. Sätillvida blir A:s ansvar större genom att nyvärdesförsäkringen ej är begränsad på samma sätt som A:s egen försäkring.

Hur blir nu resultatet, om man antager att en nyvärdesförsäkring består av *dels en försäkring motsvarande dagsvärdet* (»dagsvärdesdel»), och *dels en försäkring, avseende skillnaden mellan nyvärde och dagsvärde* (»nyvärdesdel»)? I så fall avser endast B:s dagsvärdesdel samma intresse som A:s försäkring, och dubbelförsäkring föreligger endast i förhållandet mellan dessa båda.

I detta fall måste man göra en uppdelning av något slag av B:s försäkring för att fastställa, hur mycket av den som belöper på dagsvärdesdelen. En sådan uppdelning kan ske på olika sätt. Man kan därvid uppdelna B:s försäkring i dagsvärdesdel och nyvärdesdel efter förhållandet mellan den försäkrade egendomens dagsvärde och nyvärde.

I det anförda exemplet antog vi, att B:s försäkring var 70 000 kr. och att dagsvärdet var 100 000 kr samt nyvärdet 120 000 kr., dvs. dagsvärdet var $\frac{5}{6}$ av nyvärdet. Dagsvärdesdelen skulle då vara $\frac{5}{6}$ av 70 000 kr., dvs. 58 300 kr., och nyvärdesdelen $\frac{1}{6}$ av 70 000 kr., dvs. 11 700 kr. För dagsvärdet är då de båda bolagens sammanlagda ansvarsbelopp 118 300 kr. Fördelningen blir då följande.

Ex. 2.

$$\text{A:s andel: } \frac{600\,00}{118\,300} \times 100\,000 \text{ kr.} = 50\,700 \text{ kr.}$$

$$\text{B:s andel: } \frac{58\,300}{118\,300} \times 100\,000 \text{ kr.} = 49\,300 \text{ kr.}$$

Därjämte får B ersätta vad som fordras för att försäkringshavaren skall få full ersättning upp till nyvärdet, dvs. 20 000 kr., och sammanlagt får B betala 69 300 kr.

Denna fördelning förefaller emellertid inte stå i god överensstämmelse med lagens princip, ty i förhållande till försäkringsha-

varen kan B icke göra gällande, att hans ansvar för nyvärdesdelen är begränsat på det sätt som antogs, dvs. till 11 700 kr., utan i förhållande till honom ansvarar B enligt 41 § FAL fullt.⁷⁸

Om man tager hänsyn till sistnämnda omständighet, kommer man fram till en annan princip för fördelningen av ansvaret. Vid bestämmande av B:s andel antager man då, att nyvärdesdelen utgör hela skillnaden mellan nyvärde och dagsvärde samt att dagsvärdesdelen utgör återstoden. B:s försäkring kommer sålunda att uppdelas i nyvärdesdel 20 000 kr. (120 000 kr. — 100 000 kr.) och dagsvärdesdel 50 000 kr. (70 000 kr. — 20 000 kr.). Sammanlagda ansvarssummorna för dagsvärdet blir då 110 000 kr. Fördelningen blir följande:

Ex. 3.

$$\text{A:s andel: } \frac{60\,000}{110\,000} \times 100\,000 \text{ kr.} = 54\,600 \text{ kr.}$$

$$\text{B:s andel: } \frac{50\,000}{110\,000} \times 100\,000 \text{ kr.} = 45\,400 \text{ kr.}$$

Därjämte får B ersätta nyvärdesdelen, dvs. 20 000 kr., och sammanlagt betalar B 65 400 kr. I detta fall har sålunda ansvaret mellan försäkringsgivarna fördelats i förhållande till deras ansvarssummor.

Sistnämnda princip torde därför vara den som man bör tillämpa, om man överhuvud skall anse att en nyvärdesförsäkring endast delvis avser samma intresse som en vanlig dagsvärdesförsäkring.

Frågan blir då, vilkendera av de i ex. 1 och 3 nämnda principerna som är att föredraga. Eftersom vid tillämpningen av den senast diskuterade principen (ex. 3) på en gång hänsyn togs till den för »vanlig» värdeförsäkring karakteristiska begränsningen och till att nyvärdesförsäkringen vid sammanträffande med annan försäkring ensam får täcka skillnaden mellan nyvärde och dagsvärde, så förefaller denna princip vara den riktigare. Den synes bäst överensstämma med önskemålet, att den försäkringsgivare, som meddelat en »vanlig» försäkring till dagsvärdet, icke kommer i vare sig bättre eller sämre ställning i förhållande till annan försäkringsgivare genom att den senare meddelat en nyvärdesförsäkring. Såsom framgått leder i det anförda exemplet principen

⁷⁸ Jfr ovan s. 15.

i ex. 3 till att det bolag som meddelat nyvärdesförsäkring får bära något större andel i ansvaret än om principen i ex. 1 hade tillämpats.

Detta resultat överensstämmer alltså närmast med konstruktionen, att nyvärdesförsäkringen endast delvis täcker samma intresse som den vanliga värdeförsäkringen. Resultatet kan emellertid också ses som ett uttryck för att erkännandet av nya försäkringsformer också fordrar särskilt beaktande av andra försäkringsgivares intressen.

15. Resultatet av undersökningen i dess helhet kan nu också sammanfattas.

De omständigheter som inverkar vid en bedömning av möjligheten att försäkra, varierar starkt i de olika situationerna. På vidare sikt framträder visserligen det gemensamma draget, att kärnan i bedömningen måste avse den ekonomiska lämpligheten av att meddela försäkring. Men därvid måste man beakta både faktiska förhållanden och rättsliga faktorer på skilda sätt.

För att avgöra berättigandet av nyvärdesförsäkringen är kreditsvårigheter och kreditbegränsningar av avsevärd betydelse. Vid borgenärs försäkring på gäldenärs egendom är skyddet mot en kreditrisk utslagsgivande. Vid hyresgästs försäkring av inredning i den förhyrda lägenheten är möjligheten att fortsätta nyttjandet även efter skada det viktigaste momentet. Försäkringar som alla avser att täcka återanskaffningskostnaden för skadad egendom kan sålunda tillgodose dessa skilda behov, och vid överväganden huruvida försäkringarna bör modifieras eller kompletteras kommer dessa funktioner i förgrunden.

Även de rättsliga faktorerna inverkar emellertid starkt. Å ena sidan måste hänsyn tagas till den rättsliga situation, i vilken försäkringsersättning skall utgå. Å andra sidan kan också med rätten till försäkringsersättningen behöva förknippas särskilda förpliktelser för försäkringshavaren eller tredje man, för att icke ersättningen skall överstiga förlusten. Uppdelning av ersättningen mellan olika intressenter enligt reglerna om försäkring av tredje mans intresse är ett medel att tillgodose detta syfte, men även regler om dubbelförsäkring och regressrätt liksom bestämmelser om återställande av skadad egendom kan utnyttjas härför. Erkännande av försäkringsformer, som är mera förmånliga för försäkringshavaren än de tidigare vanliga, medför också att sär-

skild hänsyn måste tagas till andra försäkringsgivare, vilket kan påverka tillämpningen av reglerna om dubbelförsäkring.

En sådan samfällad bedömning av ekonomiska och rättsliga faktorer lär fordras även i andra fall, där det blir fråga om gränserna för möjligheten att teckna försäkring. Att belysa detta allmänna problem har varit ett syfte med denna undersökning av ett par specialfall.

